

CİLT 10 | SAYI 3 | ARALIK 2022

AVRASYA TERİM DERGİSİ

Eurasscience Journals

ISSN: 2147 - 7507
<http://eurasscience.com/>

Avrasya Terim Dergisi
ISSN: 2147 - 7507

İmtiyaz Sahibi
Eurasscience Journals Dergi Grubu

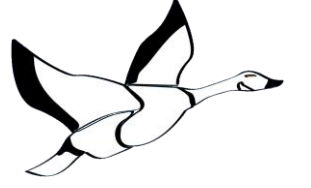
Yayın Kurulu Başkanı
Orhan Sevgi (İstanbul Ü.-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye)

Dergi Tasarım
Mert Ekşi (İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Peyzaj Teknikleri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye)

Teknik İşler Sorumlusu
Osman Yalçın Yılmaz (İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi Orman Ölçme Bilgisi ve Kadastro Anabilim Dalı İstanbul Türkiye)

Kapak
Balıkesir-Dursunbey 2022,
Orhan Sevgi

İletişim
Orhan Sevgi
İstanbul Ü.-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, 34473 Sarıyer İstanbul, Türkiye
avrasyaterimdergisi@gmail.com
osevgi@iuc.edu.tr
www.eurasscience.com

AVRASYA TERİM DERGİSİ

Avrasya Terim Dergisi, yılda üç defa yayınlanan hakemli bir dergidir. *Avrasya Terim Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim, etik ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Eurasscience Journals dergi grubuna aittir.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın eserler (veya yazılar) kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler *eurasscience.com* tarafından ücretsiz yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahiplerinden herhangi bir sebeple para talep edilmez. Dergi açık erişim sağlama politikasını benimsemiştir.

Avrasya Terim Dergisi TÜBİTAK tarafından dizinlenmekte ve ULAKBİM tarafından yürütülen DergiPark Projesi sistemine üyedir.

ISSN: 2147 - 7507

Cilt 10, Sayı 3, 2022

Avrasya Terim Dergisi Yayın Kurulu (**Editörleri**)

- Zeynel Arslangündođdu** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü Orman Entomolojisi ve Koruma Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye
- Hakan Aydemir** Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dil Bilimi, İstanbul, Türkiye
- Abdurrahim Aydın** Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü Orman İnşaatı Jeodezi ve Fotogrametri Anabilim Dalı Düzce – Türkiye
- Mehmet Çalıkoğlu** Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Antalya, Türkiye
- A.İlker Esin** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Ormancılık Meslek Yüksekokulu Sulama Teknolojisi Programı İstanbul, Türkiye
- Feyruze Garipova** Başkurdistan Cumhuriyeti Beşeri Bilimler Enstitüsü, Dil Merkezi, Ufa, Rusya Federasyonu
- Bülent Gül** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye
- Gülşat Galiullina** Kazan (İdil Boyu) Federal Üniversitesi, Filoloji ve Kültürlerarası İletişim Enstitüsü, Tatar Dili ve Öğretim Yöntemleri Bölümü, Kazan, Rusya
- Priscilla Mary Işın** Bostancı İstanbul, Türkiye
- Şermin Kalafat** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, İstanbul, Türkiye
- Bekir Kayacan** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisadi Gel. ve Ulus. İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
- Mustafa Koç** Bilecik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bilecik, Türkiye
- Şahin Mustafa** Kerkük Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü Kerkük, Irak
- Önder Öndemir** Yıldız Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye
- Levent Özdüven** Namık Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü Tekirdađ, Türkiye
- Ece Sevgi** Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Temel Eczacılık Bilimleri Bölümü Farmastötik Botanik Anabilim Dalı İstanbul, Türkiye
- Orhan Sevgi** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Toprak İlmi ve Ekoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
- İbrahim Şahin** Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü İzmir, Türkiye

- Hüseyin Barış Tecimen*** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Toprak İlimi ve Ekoloji Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
- Kürşat Yıldırım*** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
- Mustafa Yılmaz*** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü Orman Fakültesi Silvikültür Anabilim Dalı Kahramanmaraş, Türkiye
- Hatice Çınar Yılmaz*** İstanbul Ü.-Cerrahpaşa Ormancılık Meslek Yüksekokulu Süs Bitkileri Yetiştiriciliği Programı İstanbul, Türkiye

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfa
Akif Keten <i>İnsan Kontrolü Dışındaki Köpekler İçin Kullanılan Kavramların Karmaşıklığı</i>	66-74
Samet Bülbül <i>Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'den Renk Değişimleri Denemesi: "Bukalemun-I Kimya"</i>	75-92
Ece Sevgi ve Ünal Akkemik <i>Ege Bölgesinde Geleneksel Kullanımı Olan Ağaç Türlerinin Yöresel Adları</i>	93-103

Yirmi üçüncü sayıyla merhabalar,

Avrasya Terim Dergisi disiplinler arası hakemli dergi olarak yayın hayatına yirmi üçüncü sayısıyla devam etmektedir. Avrasya Terim Dergisi 2020 yılından itibaren yılda üç defa yayınlanmaktadır. Dergi, Türkiye üniversitelerinin çeşitli bilim dalları çalışanlarına ulaşmış ve yurt içi tanıtımını tamamlamıştır. Bundan sonra dergimizin uluslararası niteliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanısıra konuyla ilgili toplantılara destek vermeye ve düzenlemeye devam edecektir.

Dergi kapsamında; Türkçe terimlerin (veya kavramların) çeşitli coğrafyalarda (Avrupa ve Asya) ve çeşitli alfabelerle (Arap, Kiril, Uygur vb.) yazılışlarının tespiti, sözlü olanlarının derlenmesi, bilim dallarına ait terimlerin bir araya getirilmesi, terimlerin özel olarak ele alınıp analiz edilmesi, terim üretimi, terim - anlam ilişkileri, terim - güç ilişkileri, terim yönetimi, terimin algı ve bilgi edinimine etkileri, terimin ekonomik yönü, terim - sorun çözümü vb. gibi terimle ilgili birçok konu bulunmaktadır. Ayrıca, çeşitli bilim dallarında yurt dışında yapılan terim çalışmalarına da yer verilmektedir. Yabancı dillerde yazılan metinler Türkçesiyle birlikte yayınlanmaktadır.

Avrasya Terim Dergisi'nin yirmi üçüncü sayısında çeşitli bilim dallarından makalelerle terim konusunda katkı yapan yayınlara yer vererek yayın hayatına devam etmektedir. Akif Keten tarafından yazılan “*İnsan Kontrolü Dışındaki Köpekler İçin Kullanılan Kavramların Karmaşıklığı*” isimli makale ile kamuoyunu yakından ilgilendiren bir konuda ufuk açıcı önemli katkılar sağlamışlardır. Samet Bülbül ise is güvenliği konusunda terimlere odaklanan “*Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'den Renk Değişimleri Denemesi: “Bukalemun-I Kimya”*” isimli makalesiyle kimya terimleri konusuna farklı bir bakış açısı ve tarihsel bir derinlik kazandırmaktadır. Ece Sevgi ve Ünal Akkemik ise “*Ege Bölgesinde Geleneksel Kullanımı Olan Ağaç Türlerinin Yöresel Adları*” başlıklı makalesi ile bitkiadları konusunda katkı sağlamaya devam etmişlerdir. Ayrıca Jazira Agabekova ve İbrahim Şahin tarafından editörlüğü yapılan II. Uluslararası Adbilim Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı yayınlanmıştır. *Avrasya Terim Dergisi*'nin yirmi dördüncü (Nisan 2023) sayısında yeni terim çalışmalarıyla buluşmak ümit ve dileklerimizle, çalışmalarınızda kolaylıklar dileriz.

Orhan SEVGİ
Yayın Kurulu Adına

İNSAN KONTROLÜ DIŞINDAKİ KÖPEKLER İÇİN KULLANILAN KAVRAMLARIN KARMAŞIKLIĞI

Akif Keten¹

¹ Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi Bölümü, Düzce,
İleti: akifketen@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7444-6836

Özet

Köpekler ilk evcilleştirilen hayvanlar olup, insanoğlu tarafından başlangıçta avcılık amacıyla kullanılmıştır. Günümüzde ise çok farklı amaçlar için beslenmektedir. Ancak çeşitli nedenlerle insandan bağımsızlaşan köpekler şehirler başta olmak üzere farklı habitatlarda hayatlarını sürdürmekte ve kontrolsüz şekilde üreyebilmektedir. Bu bazı sorunları da ortaya çıkarmıştır. Son zamanlarda ilgi grupları arasında farklı konularda tartışmalara kadar giden anlayışlar bulunmaktadır. Köpeklere toplumun ilgisi köpekler için kullanılan kavramsal çeşitliliğe ve karmaşaya da sebep olmaktadır. Kontrol dışındaki köpekler için kullanılan adlandırmalarla ilgili farklılıkları ortaya koymak için bu çalışma yapılmıştır. İnternet arama motorları yardımıyla yapılan çalışmada baskın olarak “Sokak” kelimesiyle (%86) adlandırmalar yapılmaktadır. En yaygın kullanımlar “Sokak hayvanları”, “Sokak köpeği”, “Sokak köpekleri”, “Başboş köpek”, “Sokak hayvanı”dır. Resmi yazışmalarda ise “Sahipsiz” kelimesiyle kullanılmaktadır. Bu hayvanların her yaşam ortamında varlıklarının bilinmesinden dolayı isminin sokaklarla özdeşleştirilmesi doğru olmayacaktır. Serbest biçimde farklı yaşam ortamlarında bulunan evcil hayvanlara “Sahipsiz” denilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başboş Köpek, Sahipsiz Köpek, Sokak Hayvanları, Sokak Köpeği

AMBIGUITY OF CONCEPTS USED FOR DOGS INDEPENDENT OF HUMANS

Abstract

The dog is our oldest domesticate, and they were initially used by humans for hunting. Today, it is bred for many different purposes. However, for various reasons, dogs became independent of humans. They can live in different habitats, especially in cities, and can reproduce uncontrollably. This also raises some problems. Recently, there have been understandings that lead to discussions on different issues among interest groups on stray dogs. Society's interest in dogs also causes conceptual diversity and confusion for their. This study was conducted to reveal the differences in naming used for dogs out of control. In this study, which was carried out with the help of internet search engines, naming is predominantly made with the word "Street" (86%). The most common uses are “Street animals”, “Street dog”, “Street dogs”, “Stray dog”, “Street animal”. In official correspondence, it is used with the word "Stray". Since these animals are known to exist in every living environment, it would not be correct to identify their names with streets.

Keywords: Stray Dogs, Unowned Dog, Street Animals, Street Dogs

1. Giriş

Köpekler (*Canis familiaris*) evcilleştirilen ilk hayvan olarak bilinmekte, zamansal olarak en az 15 000 yıldır insanlar tarafından kullanıldığı tahmin edilmektedir (Raisor, 2004; Freedman ve ark., 2016). İlk önce doğu asyada evcilleştirildiği konusunda güçlü bulgular vardır (Wayne and Vonholdt, 2012). Köpeklerin evcilleştirilmesi tarım toplumundan önceki avcı-toplayıcı toplumlara uzanmakta, bu da köpeklerin öncelikli olarak avcılıkta kullanıldığını düşündürmektedir (Freedman ve ark., 2016). Köpeklerin kurtlardan evcilleştirilmediği, yaklaşık 100 000 yıl öncesinde kurtlarla (*Canis lupus*) aynı atadan köken aldığı genetik çalışmalar göstermektedir (Vilà ve ark., 1997; Raisor, 2004). Yani köpekler evcilleştirildiğinde aslında kurttan farklı bir türdü.

Canis familiaris (köpek)'in dahil olduğu *Canis* cinsi içinde 8 tür bulunmaktadır. Raisor (2004) doktora çalışmasında Gray (1954)'e atfen bu cins içinde tüm türlerin melezleşebildiğini bildirmiştir. Irk kavramı toplum tarafından genellikle farklı görülen fiziksel ve sosyal niteliklere göre canlıların gruplandırılması şeklinde algılanmaktadır (Vikipedi, 2022). Yani ırk, biyolojik/genetik temeli olmayan (genetik farklılığın %10'u geçmediği alt popülasyonlar) ancak canlıları dış görünüme göre kendi arasında gruplandırmaya yarayan bir araçtır (Taşkent ve Altınışık, 2018) Ancak insanlar ırk olarak bu türü gruplandırmıştır. İnsan yaşamının değişmesi köpek ırklarının çeşitlenmesine doğrudan etki etmiştir. 1800'lü yıllara kadar çok çeşitlilik göstermeyen köpekler, 19. Yüzyılda köpek yetiştirme uygulamalarının değişmesi güçlü özelliklere göre ıslah çalışmalarının yapılması köpeklerin farklı ırklara ayrılmasında etkili olmuştur (Freedman ve ark., 2016). Elde edilen ırkların sıkı kontrolü ile de ırk popülasyonları oluşturulmuştur. Günümüz itibarıyla dünyada 199 köpek ırkı tescillenmiştir (AKC, 2022). Melezleşme ve ıslah çalışmaları sonucu bu sayı zamanla artmıştır. İnsanlar tarafından, güvenlik, avcılık, bekcilik, süs vb. nedenlerle kullanılan köpeklerin ırk sayılarındaki artış insan yaşamını iyileştirilmesi için yapılmaktadır. Ancak popülasyonların kontrol edilememesi durumunda hastalık vektörü olma (Knobel ve ark., 2014), şehirlerde tehdit oluşturması (Reece ve ark., 2013), yaban hayatına etkisi (Young ve ark., 2011) gibi olumsuzluklara neden olabilmektedir.

İnsanlar tarafından çeşitli amaçlar için beslenen, bakımı yapılan ve ıslah edilen köpekler kontrol altında tutulmaktadır. Ancak herhangi bir şekilde insanların kontrolünden çıkan bireylerin kontrolsüz şekilde üremesiyle şehirlerde ve doğal alanlarda artan (Tamzok

ve ark., 2017) ve serbest şekilde hareket eden köpekler geçmişten beridir tartışmaya neden olmaktadır (Sümer, 2021). Bu bireylerin diğer canlılarla birlikte dünyada yaşam hakkı olduğunu savunanlar (Özen, 2019) olduğu gibi insan kontrolünün dışındaki köpeklerin insanlara (Kırışik ve Öztürk, 2021) ve doğaya zararlı olduğunu (Keten ve ark., 2017) savunanlar da bulunmaktadır. Bu çatışmanın giderilmesi için toplumlar kendisine göre yasal düzenlemeler yapmaktadır. Ülkemizde ise 2004 yılında 5199 sayılı "Hayvanları Koruma Kanunu" yürürlüğe konulmuştur (Resmi gazete, 2004). Bu kanunun temel amacı "Hayvanların rahat yaşamlarını ve hayvanlara iyi ve uygun muamele edilmesini temin etmek, hayvanların acı, ıstırap ve eziyet çekmelerine karşı en iyi şekilde korunmalarını, her türlü mağduriyetlerinin önlenmesini sağlamaktır" şeklindedir. Ancak bu kanun da insanlar arasındaki köpekler konusundaki tartışmayı bitirememiştir. Tartışmanın temellerinin birisinin insanların kontrolünün dışındaki köpeklerle ilgili kavram kargaşasının olduğu varsayımıyla bu çalışma yapılmıştır. Günümüzde insanlar tarafından köpeklerin nasıl algılandığı kavramlar üzerinden anlaşılması gerekmektedir. Elde edilen sonuçların toplumda yer alan başıboş köpek tartışmasına kavramsal katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

İnternet önemli bir veri kaynağıdır. Aranılan bilgiyle web içeriğini eşleştiren ve kullanıcıya bulmak istediği sonuçları üreten geniş kapsamlı yazılım ve donanım birleşiminden oluşan büyük çaplı sistemlere arama motoru denmektedir (Altıntaş, 2021). Günümüzde en yaygın kullanılan arama motoru www.google.com'dur ve güncel yaşamla ilgili haberler, görseller, ticaret, reklam vb. tüm içerik bilgilerini süzme özelliğindedir. Özetle teknolojinin yoğun kullanıldığı günümüzde güncel hayatı ve toplumlarla ilgili bilgileri temsil ettiği kabul edilmektedir. Toplumumuzda ve dünya genelinde (İngilizce) köpeklerle ilgili tanımlamalarda hangi kavramların ne sıklıkla kullanıldığını belirlemek için www.google.com (Erişim Tarihi: 14.08.2022) arama motoru kullanılmıştır. Çizelge 1 ve Çizelge 2'de liste halinde verilen kelime ve kelime gurupları "....." işareti içerisine yazılarak aramalar yapılmış ve sıklığı adet olarak belirtilmiştir. Aramalarda "Tümü" sekmesinde "Kelimesi kelimesine" araçlarından yararlanılmıştır. Sahipsiz evcil hayvanlardan olan kedilerde köpeklerle kavramsal benzerlikler içerdiği için köpeklerle karşılaştırılması için kedilerle ilgili bazı adlandırmalar da araştırılmıştır. Ayrıca akademik çalışmalarda kullanılan konuyla ilgili kavramlarında kullanım sıklığı belirlenmiştir. Bunun için de <https://scholar.google.com/> sayfasında aynı şekilde

taramalar yapılmıştır. Türkçe aramalarda “Sadece Türkçe sayfalarda ara” kısmından yararlanılmıştır. Ancak aynı internet kaynağında benzer kullanımlar ya da aynı haberin benzer metinle yer alması nedeniyle mükerrer kullanımlar muhtemeldir. Ancak çalışmada bu ve buna benzer ayrımları yok saymıştır. Geçmişten günümüze hala köpekle eş anlamlı kullanılmakta olan “it” kelimesi İngilizcede yaygın olarak kullanılan zamirlerden olması nedeniyle sağlıklı bir taramaya konu edilememiştir.

Bulgular ve Tartışma

“Köpek” kelimesi 50 milyondan fazla Türkçe yayınlanan web adresinde kullanılmış ve 30 bini aşkın bilimsel çalışmada yer almıştır. Bir amaç doğrultusunda sahiplenilen köpekler için kullanılan tanımlarda en fazla “Çoban köpeği ve “Narkotik köpek” aramalarda karşılaşılmıştır. Çoban köpeklerine ait ırklarımızın olması ve hayvancılığın yoğun yapılması ve bunun hem resmi hem de kişisel sayfalarda yer alması sayıyı arttırmıştır. Narkotik köpekler için çokluğun temel sebebi ise haber sitelerinde uyuşturucu ile mücadele haberlerinin tekrarlı sunumundan kaynaklanmaktadır. Ancak bilimsel çalışmalara çoban köpeği ve av köpekleri daha fazla konu olmuştur (Çizelge 1). Bunda da özellikle ırkların her iki konu içinde önemli olması nedeniyle daha ziyade veterinerlik çalışmalarına konu edinilmiştir. Ayrıca “Bekçi köpeği” ilk bakışta bilimsel çalışmalara çok konu olmuş gibi görünmektedir. Aslında hayvan olarak çalışmalara 106 kez konu edinilmiş diğer 200 ü aşkın çalışma ise mecaz anlamda işlenmiştir. Çünkü, günümüz toplumlarında medya “dördüncü güç” ya da “bekçi köpeği (watchdog)” olarak tanımlanmıştır (Satır, 2020).

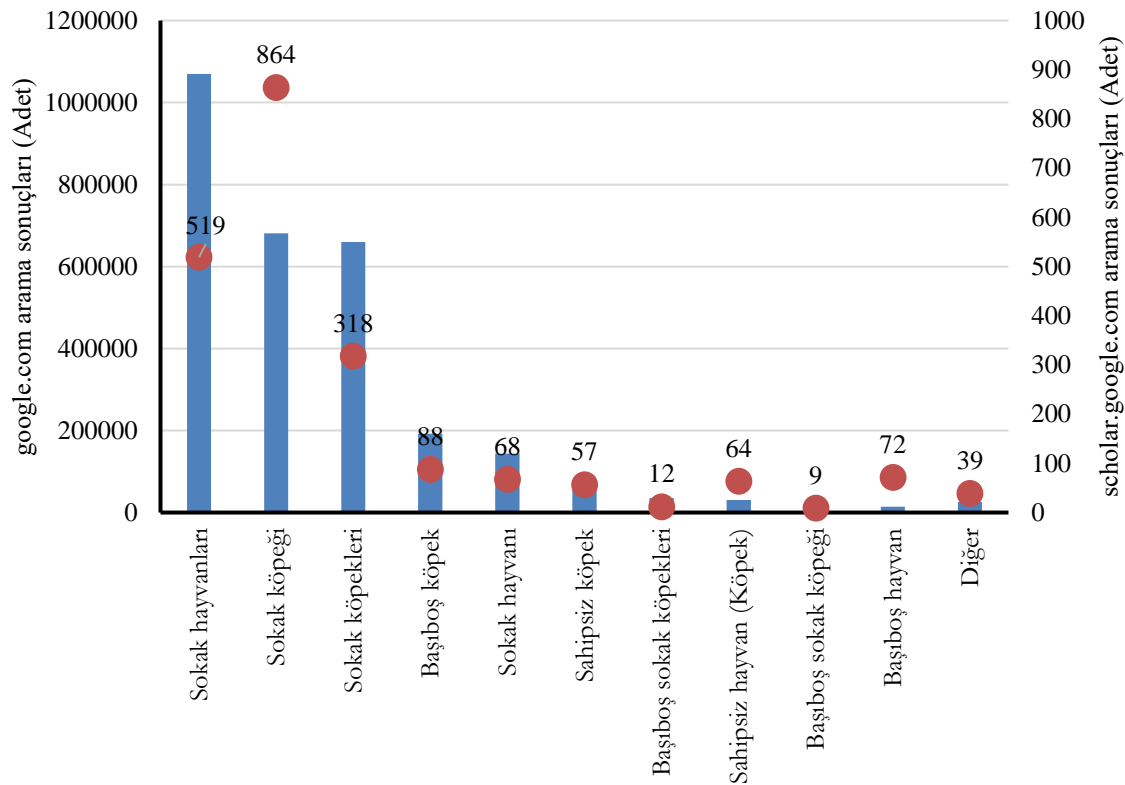
Herhangi bir şekilde insanların kontrolünden çıkan bireylerin kontrolsüz şekilde üremesiyle şehirlerde ve doğal alanlarda serbest şekilde hareket eden köpeklerle ilgili kavramlara dair kullanım sıklığına göre öncelikli ve oldukça baskın kullanılan tabir “Sokak hayvanları”dır, bunu sırasıyla “Sokak köpeği”, “Sokak köpekleri”, “Başiboş köpek”, “Sokak hayvanı” gelmektedir. “Sokak” kelimesiyle adlandırılan kullanım yeri toplam kullanım yerinin % 86’sını oluşturmaktadır. Oldukça baskın bir adlandırma şeklidir. Bilimsel çalışmalarda ise “Sokak köpeği” en fazla kullanılan tabir olmuştur. Bunu “Sokak hayvanları”, “Sokak köpekleri” “Başiboş köpek”, “Başiboş hayvan” izlemiştir (Çizelge 1 ve Şekil 1). Kullanılan adlar ülke genelinde bilinen yaygın olanlardır. Ancak “Atma köpek” gibi bölgesel kullanımlarda mevcuttur. Bu adlandırma Marmara bölgesinde terkedilen köpekler için kullanılmaktadır. Anadolu’da bu anlamda “azıtılmış” kelimesi kullanılmaktadır. Ülkemizde kediler köpeklere nispeten daha az konu edinilmiştir. Bu kedilerin sayıca az olmasından ya da insan yaşamında köpekler kadar risk

oluşturmamasından kaynaklanabilir. Çalışmaya konu kavramların kullanıldığı web adres sayıları ile bilimsel çalışma sayıları arasında güçlü pozitif yönlü doğrusal ilişki bulunmuştur ($r = 0,87$). Bilimsel çalışmaların toplumdaki konuyu ele alışıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Resmi kurumlarda ve konuyla ilgili tüm mevzuatımızda insan kontrolü dışında bulunan hayvanlar için kullanılan tanım “Sahipsiz hayvan” (5199 sayılı kanun, Hayvanların Korunmasına Dair Uygulama Yönetmeliği) şeklindedir. Geçmişte de resmi tanımlama sahipli ya da sahipsizlik tanımıyla kullanılmıştır (Resmi gazete, 1932). Yine yerel yönetimlerde Valilikler başkanlığında konuyla ilgili faaliyet gösteren kurulun ismi “İl Hayvanları Koruma Kurulu” şeklindedir. Bu kurulun ilgi gruplarındaki karşılığı “Sokak hayvanları kurulu”dur. Her ne kadar başlangıçta kullanılsa da gazete ve dergilerde zaman zaman “Sokak köpeği” tanımı sahipsiz köpekleri tanımlarken kullanılmaya başlanmıştır (Yücelt, 1954). Zaman zaman ise genelge gibi toplumun tamamını ilgilendiren bilgilendirmelerde “Sokak hayvanları” kavramı kullanılmaya başlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2021). “Sokak” kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından “İl, ilçe vb. yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler olan, caddeye oranla daha dar veya kısa olabilen yol” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2022). Genişletilmiş manası ise; bireyin özel yaşam alanından çıktıktan sonraki ilk alandır (Erdönmez, 2007). Yani toplumun ortak kullanımındaki alanların genel ismidir. Kültürün dışa yansıdığı mekanlar olarak da nitelendirilebilir (Erdönmez, 2007). Bu manada sokakla ilgili deyimlerde sıklıkla kullanılmaktadır; “Sokak kültürü”, “Sokak nabızı”, “Sokak çocuğu”, “Sokak müziği”, “Sokak serserisi”. “Sokak hayvanları” ve “Sokak köpeği” de bu kapsamda değerlendirilebilir. Yani evde, çiftlikte ya da herhangi bir özel alanda bakımı üstlenilmeyen ve serbestçe dolaşan köpeklerin genel adı olarak kullanılabilir. Bu adlandırma şehirleşmeyle beraber oluşan kent kültürü için doğru olabilir. Ancak köpeklerin yaşam alanları şehirlerle sınırlı değildir. Korunan doğal alanlarda (Lessa ve ark., 2016), ormanlık alanlarda (Keten ve ark., 2017), ada habitatlarında (Cortés-Calva ve ark., 2013), kırsal bölgelerde (Acosta-Jamett ve ark., 2010) de köpekler yaşamaktadır. Bu nedenle de insan kontrolü dışındaki bu hayvanların adının sokaklarla özdeşleşmesi doğru değildir. Bu adın yaygınlaştırılmasının ve sıklıkla toplumda kullanılmasının amacı sahipsiz bu hayvanlara bir kimlik kazandırma çabasıdır. Resmi yazımlarda da dahil kullanılan “sahipsiz”, “başiboş” ya da “yabanilemiş” kelimeleri olumsuzluk içeren ifade olarak algılanmaktadır. “Sokak” kelimesi ise köpekleri kimliklendirme ve onların sokaklar doğal yaşam alanlarını gibi kabul etme ve ettirme gayretidir.

Çizelge 1. Köpeklerle ilgili kullanılan Türkçe kavramların internet arama motorlarında sıklık sonuçları

Kullanılan isimlendirme	Google Arama motoru	Google scholar
Köpek	49400000	30100
Av köpeği	251000	624
Çoban köpeği	511000	737
Bekçi köpeği	99700	389
Polis köpeği	81200	45
Arama Kurtarma köpeği	34000	7
Narkotik köpeği	266000	1
Başboş hayvan	14200	72
Başboş hayvan + Köpek	4090	23
Başboş evcil hayvan	1130	1
Başboş evcil hayvan + Köpek	908	1
Başboş köpek	192000	88
Başboş kedi	14800	18
Sahipsiz evcil hayvan	763	3
Sahipsiz evcil hayvan + Köpek	635	1
Sahipsiz hayvan	103000	101
Sahipsiz hayvan + Köpek	30700	64
Sahipsiz köpek	56300	57
Sahipsiz kedi	30400	41
Sokak hayvanı	144000	68
Sokak hayvanları	1070000	519
Sokak hayvanı + Köpek	39200	50
Sokak hayvanları + Köpek	362000	153
Sokak evcil hayvanı	5	0
Sokak köpeği	681000	864
Sokak köpekleri	660000	318
Sokak kedisi	483000	186
Başboş Sahipsiz Evcil hayvan	1	0
Başboş Sahipsiz köpek	522	0
Başboş sahipsiz sokak hayvanları	2150	0
Başboş sahipsiz sokak köpeği	2	0
Başboş sahipsiz sokak köpekleri	438	0
Başboş sokak hayvanı	1360	0
Başboş sokak hayvanları	8620	6
Başboş sokak hayvanları + Köpek	5050	4
Başboş sokak köpeği	17000	9
Başboş sokak köpekleri	35400	12
Başboş sokak kedisi	698	0
Başboş sokak evcil hayvanı	0	0
Yabanileşmiş köpek	90	0
Atma köpek	2840	0
Azıtılmış köpek	2	0

Şekil 1. İnsan kontrolü dışında olan köpekler için kullanılan Türkçe kavramların web adreslerindeki ve bilimsel çalışmalardaki sıklıkları. Sütun grafik internet verilerini adet olarak, noktasal gösterimler bilimsel çalışma sayılarını göstermektedir.

Tartışmanın temelinde insan merkezci bakış ile doğa merkezci bakışın tartışılması bulunmaktadır. İnsanın doğayı bozduğu düşüncesi hakimdir. Buradan hareketle insanın yaşamla birlikte yaşatması gerektiği savunulmaktadır. Ancak bu düşünce insanın bağ kurduğu sınırlı sayıdaki türler üzerinden sembolleştirilmekte ve yürütülmektedir. Bunların başında da sahihsiz köpekler, kediler, atlar gelmektedir. Özellikle köpeklerin yaşam haklarının savunulması ve onların sokaklara terk edilmesi derin ekolojinin şehirlerdeki tezahürü olarak algılanmaktadır. İnsan başboş köpek çatışmasında maduriyetin köpek lehinde olduğuna inanmak derin ekolojik bakış olarak algılanmaktadır (Ürgüplü, 2013).

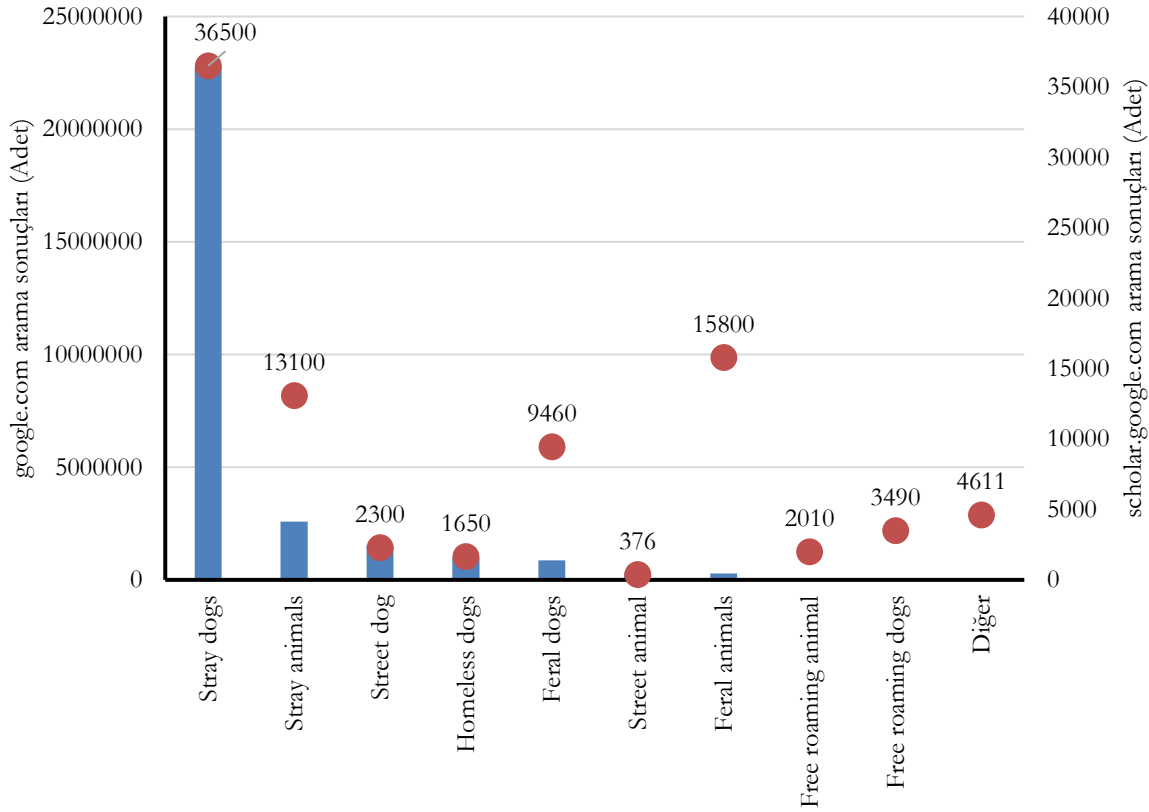
Köpeklerle ilgili benzer internet tabanlı tarama İngilizcede kullanılan kavramlar için yapılmış ve “Dog (Köpek)” kelimesi milyarı aşkın sayıda farklı adreste kullanılmış ve 500 bine yakın bilimsel çalışmada yer almıştır. Bir amaç doğrultusunda sahiplenilen köpekler için kullanılan tanımlarda en fazla Sheepdog (çoban köpeği) ve Rescue dog (Kurtarma köpeği) kullanılmıştır (Çizelge 2).

İnsanların kontrolünden çıkan köpek bireylerini tanımlamak için kullanılan İngilizce kavramlarda ise “Stray” sıfat olarak kullanılmasıyla yapılan tanımlama

oldukça baskındır (%75). “Stray” (sıfat olarak) “ev ortamından uzaklaşmış, evi olmayan” şeklinde çevrilebilir. Ancak İngilizce-Türkçe çevirilerinde “Stray dog” sokak köpeği, “Stray animals” ise sokak hayvanları olarak çevrilmektedir. Stray dogs insan yaşamı dışındaki evcil hayvanlar için kullanılan tanımlamaların yarısından fazlasını (%57) oluşturmaktadır. Bu amaçla kullanılan yaygın tanımlamalardan birisi de yabancılaşmış anlamına gelen “Feral” kelimesidir. Toplamda %11 oranında kullanılmıştır. Bu tanım evcil türlerden herhangi bir şekilde doğada varlığını devam ettiren, doğada beslenen üreyen hayvanlar için kullanılan genel bir isimlendirilmez. Akademik çalışmalarda da “Stray” tanımlaması baskın olarak kullanılmış (%47) bunu ise “Feral” kelimesiyle kullanımı (%37) devam etmiştir (Çizelge 2 ve Şekil 2). Görüldüğü üzere Türkçede kullanıldığı gibi insan kontrolü dışındaki köpekler sokaklarla özdeşleştirilmemiş sahihsiz, başboş, yabancılaşmış şekilde yaşamını sürdüren karşılığın gelen kavramlarla tanımlanmıştır. Burada dikkati çeken bir tanımlama kediler için yapılmıştır. Kediler için “Stray” kelimesi kadar “Feral” kelimesiyle de tanımlama yapılmıştır. Hatta yabancılaşmış kedilerle ilgili bilimsel çalışmalar sayısal olarak dikkati çekmektedir. Ülkemizde ise bu konudaki bilimsel çalışmaya ulaşılamamıştır.

Çizelge 2. Köpeklerle ilgili kullanılan İngilizce kavramların arama motorlarında sıklık sonuçları

İngilizce	Türkçe	Google	Google scholar
Dog	Köpek	1760000000	495000
Hunting dog	Av köpeği	5390000	14700
Sheepdog	Çoban Köpeği	12000000	16300
Bandog	Bekçi köpeği	456000	541
Guard dog	Bekçi köpeği	5830000	10200
Police dog	Polis köpeği	5620000	8190
Rescue dog	Kurtarma köpeği	7700000	2870
Drug dog	Narkotik köpeği	401000	1610
Stray dogs	Başboş köpek	22800000	36500
Stray animals	Başboş hayvan	2580000	13100
Stray pets	Başboş evcil hayvan	169000	532
Stray cats	Başboş kedi	4790000	15900
Homeless dogs	Evsiz köpek	997000	1650
Homeless pets	Evsiz evcil hayvan	656000	573
Waif animal	Sahipsiz hayvan	5090	2
Waif dog	Sahipsiz köpek	7610	3
Waif cat	Sahipsiz kedi	5210	5
Homeless cats	Evsiz kedi	365000	841
Street dog	Sokak köpeği	1530000	2300
Street cat	Sokak kedisi	1280000	909
Street animal	Sokak hayvanı	331000	376
Stray orphan dog	Başboş köpek	36	0
Free-ranging urban dogs	Serbest şehir köpeği	1970	240
Free-ranging Unowned dogs	Serbest sahipsiz köpek	104	3
Free-ranging dogs	Serbest köpek	45000	3930
Free-ranging urban cats	Serbest şehir kedisi	106	23
Free-ranging cats	Serbest kedi	20000	1310
Free-ranging pet cats	Serbest evcil kedi	1550	227
Free-ranging pet dogs	Serbest evcil köpek	334	10
Stray homeless dog	Başboş evsiz köpek	4320	3
Stray homeless cat	Başboş evsiz kedi	2170	5
Stray homeless animal	Başboş evcil hayvan	912	0
Feral animals	Yabanileşmiş hayvan	288000	15800
Feral dogs	Yabanileşmiş köpek	870000	9460
Feral cats	Yabanileşmiş kedi	3320000	25900
Feral pet	Yabanileşmiş evcil hayvan	11200	142
Unowned dogs	Sahipsiz köpek	6200	422
Unowned cats	Sahipsiz kedi	24900	634
Unowned pets	Sahipsiz evcil hayvan	4140	10
Free roaming dogs	Serbest dolaşan köpek	59200	3490
Free roaming cats	Serbest dolaşan kedi	86000	2850
Free roaming pets	Serbest dolaşan evcil hayvan	6250	167
Free roaming animal	Serbest dolaşan hayvan	61100	2010

Şekil 2. İnsan kontrolü dışında olan köpekler için kullanılan İngilizce kavramların web adreslerinde ve bilimsel çalışmalarındaki sıklıkları. Sütun grafik internet verilerini adet olarak, noktasal gösterimler bilimsel çalışma sayılarını göstermektedir.

Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde “köpek”, Uygur ve Göktürk Türkçelerinde ise “İt” kavramı kullanılmıştır. Anadolu’da ilk dönem Türkçesinde “İt” daha yaygın kullanılmıştır ve birçok kelime türetilmiştir; it dirseği, it üzümü, it kuyruğu, it burnu vb (Erdoğan, 2020). Osmanlı Türkçesinde ise “Kelp” kullanılmıştır. Ancak son yıllarda tüm resmi yazışmalarda, haberlerde, sosyal medyada vb “Köpek” kullanılmaktadır. Baskın kültür haline gelen şehir kültürü ile “köpek” daha çok kabul gören bir isimlendirme olmuştur. İt ise daha çok hakaret, aşağılama amaçlı mecaz anlamıyla değerlendirilmektedir. Şu da bilinmektedir ki, Anadolu’da “it” kelimesi hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada “it” kelimesi yeterince araştırılmamıştır. Ancak hem halkta hem de öz Türkçede karşılığı olan bu kelimenin tekrar yaygınlaştırılması faydalı olacaktır. Daha ayrıntılı araştırılması yapılabilir.

Sonuç

Son yıllarda insan kontrolü dışında kalan köpeklerle ilgili tartışmalar artmıştır. Zaman zaman hem maddi hem de psikolojik sorunlara neden olan sahipsiz köpeklerle ilgili maalesef yeterli çalışma yapılmamıştır. Daha henüz sorunun boyutu ortaya konulmamıştır.

Aslında olması gereken, şehirlerde ve doğal alanlardaki sahipsiz köpeklerin yönetilmesidir.

İnsan kontrolü dışındaki köpeklerle ilgili ülkemizdeki hukuksal dil ile günlük dil arasında farklılık bulunmaktadır. “Sokak hayvanı” ya da “Sokak köpeği” her ne kadar resmi yazışmalarda bu isimler yer almasa da toplumda baskın olarak her mecrada bu adlandırmalar kullanılmaktadır. İngilizce karşılığının dahi çeviride “Sokak” kelimesinin kullanılarak çevrilmesi bu tanımlamaların baskınlığının bir göstergesidir. Bu hayvanların her yaşam ortamında varlıklarının bilinmesinden dolayı isminin sokaklarla özdeşleştirilmesi doğru değildir. Öncelikli olarak mevzuatta yer aldığı şekliyle herhangi bir sahip veya koruyucunun kontrolü ya da doğrudan denetimi altında bulunmayan bu hayvanların tüm resmi alanlarda daha sonra ise tüm iletişim alanlarında “Sahipsiz hayvan”, “Sahipsiz köpek”, “Sahipsiz kedi” gibi isimlendirmenin kullanılması sağlanmalıdır. Ayrıca yazılı eserlerde çok geçmemesine rağmen halk arasında kullanılan “Atma köpek”, “Azıtlmış köpek” gibi kavramlar tartışılarak sahipsiz köpekleri tanımlamada kavram olarak kullanılması araştırılmalıdır.

Kaynakça

- Acosta-Jamett, G., Cleaveland, S., Cunningham, A. A., Bronsvort, B. M. D., 2010. Demography of domestic dogs in rural and urban areas of the Coquimbo region of Chile and implications for disease transmission. *Preventive Veterinary Medicine*, 94 (3-4): 272–281.
- AKC, 2022. Dog Breeds. American Kennel Club. akc.org (Erişim Tarihi: 29/07/2022)
- Altıntaş, E. Ş., 2021. Edu. tr uzantılı web sayfası içeriklerinde arama sonuçları sıralanması optimizasyonu. Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 58 sayfa, Kocaeli.
- Cortés-Calva, P., Gallo-Reynoso, J.P., Delgadillo-Rodríguez, J., Lorenzo, C., Álvarez-Castañeda, S.T., 2013. The effect of feral dogs and other alien species on native mammals of Isla de Cedros, Mexico. *Natural Areas Journal*, 33(4): 466-473.
- Erdoğan, S., 2020. Atasözleri ve deyimlere göre Türkçedeki “İt ve Köpek” kavramları. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 14: 135-148, DOI:10.29228/cahij.43212.
- Erdönmez, I. Ç., 2007. İstanbul’da kültürel iletişim modeline iki örnek: Eminönü ve Beyoğlu’nun sokak kültürlerinin değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 119 sayfa, İstanbul.
- Freedman, A.H., Lohmueller, K.E., Wayne, R.K., 2016. Evolutionary history, selective sweeps, and deleterious variation in the dog. *Annual Review of Ecology Evolution and Systematics*, 47(1): 73–96. DOI:10.1146/annurev-ecolsys-121415-032155.
- İçişleri Bakanlığı, 2021. Kalacak Yeri Olmayan Vatandaşlar ve Sokak Hayvanlarına İlişkin İki Genelge. <https://icisleri.gov.tr/kalacak-yeri-olmayan-vatandaslar-ve-sokak-hayvanlarina-iliskin-iki-genelge> (Erişim Tarihi: 16/08/2022).
- Keten, A., Beşkardeş, V., Değermenci, A., 2017. Human activities that threaten the wildlife in Duzce. *International Forestry and Environment Symposium* 07-10 November 2017 Trabzon-Turkey.
- Knobel, D. L., Butler, J. R., Lembo, T., Critchlow, R., Gompper, M. E., 2014. Dogs, disease, and wildlife. pp. 144-169, M. E. Gompper (Ed.), *Free-ranging dogs and wildlife conservation*, Oxford University Press, Oxford.
- Kırıışık, F., Öztürk, K., 2021. Şiddet haberlerinden hayvan haklarına, sahihsiz köpek sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (69), 360-388.
- Lessa, I., Guimarães, T.C.S., de Godoy Bergallo, H., Cunha, A., Vieira, E.M., 2016. Domestic dogs in protected areas: a threat to Brazilian mammals? *Natureza & Conservação*, 14(2): 46-56.
- Özen, B., 2019. Yaşam hakkına saygı ve sanatta etik sorunu. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(34): 263-279.
- Raisor, M. J., 2004. Determining the antiquity of dog origins: Canine domestication as a model for the consilience between molekular genetics and archaeology. Texas A&M University, Doctorate thesis, 289 p.
- Reece, J. F., Chawla, S. K., Hiby, A. R., 2013. Decline in human dog-bite cases during a street dog sterilisation programme in Jaipur, India. *Veterinary Record*, 172(18): 473-473.
- Resmi Gazete, 1932, Köpeklere karşı ittihaz edilecek tedbirler hakkında karar. Sayı 2123.
- Resmi Gazete, 2004, Hayvanları Koruma Kanunu. Sayı 25509.
- Satır, M.E., 2020. Yeni Zelanda’da meydana gelen terör eyleminin uluslararası medyada sunulmuş biçimleri üzerine eleştirel söylem analizi. *Atatürk İletişim Dergisi*, 19: 5-22.
- Sümer, M., 2021. Osmanlı modernleşmesini hayvanlar üzerinden okumak: Abdullah Cevdet’in İstanbul’da köpekler risalesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4): 2628-2652.
- Tamzok, H., Mustafa, K. Ü. K., Çobanoğlu, N., 2017. Hukuki ve etik boyutlarıyla sokak hayvanları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1): 245-280.
- Taşkent, R. Ö., Altınışık, E., 2018. Irk Kavramına bilimsel çerçeveden bakış. *Madde, Dialektik ve Toplum*, 1: 123-126.
- TDK, 2022. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 14/08/2022).

- Ürgüplü, G., 2013. Derin ekoloji bağlamında kentte sokak hayvanlarıyla birlikte yaşamak olgusunun incelenmesi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Kentsel Tasarım Programı, Doktora tezi, 146 sayfa, İstanbul.
- Vilà, C., Savolainen, P., Maldonado, J. E., Amorim, I. R., Rice, J. E., Honeycutt, R. L., Crandall, K. A., Lundeberg, J., Wayne, R. K., 1997. Multiple and ancient origins of the domestic dog. *Science*, 276(5319): 1687-1689.
- Wikipedi, 2022. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Irk> (Erişim Tarihi: 02/12/2022).
- Wayne, R.K., Vonholdt, B.M., 2012. Evolutionary genomics of dog domestication. *Mammalian Genome*, 23(1): 3-18.
- Young, J. K., Olson, K. A., Reading, R. P., Amgalanbaatar, S., Berger, J., 2011. Is wildlife going to the dogs? Impacts of feral and free-roaming dogs on wildlife populations. *BioScience*, 61(2): 125-132.
- Yücelt, N., 1954. XIX asırda İstanbul sokakları nasıldı? <https://openaccess.marmara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/4ab75831-b473-4f00-8d41-1382ce12525f/content> (Erişim Tarihi: 11/08/2022).

HÂLİD ZİYÂ UŞAKLIGİL'DEN RENK DEĞİŞİMLERİ DENEMESİ: “BUKALEMUN-I KİMYA”

Samet Bülbül¹

¹⁾ İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul,
İlet: sametblb17@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4611-9598

Özet

Tanzimat döneminden itibaren Batı etkisinde kalınarak roman, hikâye, tiyatro gibi ürünlerin verilmeye başlanmasıyla birlikte dönemin yazarları edebî türleri kaleme almakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda doğa ve mantık bilimlerine yönelik eserler de kaleme alarak sahip oldukları bilgi birikimini göstermeye çalışmışlardır. Bu yazarlardan biri de matematik, kimya, fizyonomi gibi farklı alanlarda çalışmaları olan, Servet-i Fünûn dönemi Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'dir. Fransızca, Yunanca gibi dillere hâkim olması, bunun yanında Fransız ve Yunan kaynaklarını okuması, fen ve matematiğe olan ilgisi Uşaklıgil'i bilimsel eserler yazmaya yönlendirmiştir. Çeşitli kimyasal malzemelerin kullanımıyla renk değişimlerini gözlemleyerek hazırladığı bir kimya eseri olan “Bukalemun-ı Kimya” bu bağlamda yazılmış bilimsel eserlerden biridir. Bu çalışmada Hâlid Ziyâ'nın “Bukalemun-ı Kimya” adlı eseri tanıtılmış, eserde geçen deney başlıklarına değinilerek yazarın dili ve üslubundan kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca eserin terim varlığı ele alınmış ve çalışmanın sonuna çeviri yazıdan birkaç bölüm eklenmiştir. Bu bağlamda, çalışmada toplam 223 kimya terimi ve 49 matematik, renk, botanik gibi bilimsel alanlarda terimler olmak üzere 272 terim tespit edilmiş ve bu terimlerin hepsi anlamlarıyla verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hâlid Ziyâ Uşaklıgil, Bukalemun-ı Kimya, Renk Değişimleri, Kimya, Kimyasal Bukalemun Reaksiyonu, Türk Edebiyatı

AN EXPERIMENT ON COLOUR CHANGES FROM HALİD ZİYA UŞAKLIGİL: “BUKALEMUN-I KİMYA”

Abstract

Since the Tanzimat period, under the influence of the West, with the production of novels, stories, and theatres, the authors of the period had not remained limited to writing literary genres but also tried to show their knowledge by writing works on natural and logic sciences. One of these authors was Halid Ziya Uşaklıgil, one of the important representatives of Turkish literature of the Servet-i Fünun period, who studied in different fields such as mathematics, chemistry and physiognomy. His knowledge of languages such as French and Greek, his reading of French and Greek sources, and his interest in science and mathematics led Uşaklıgil to write scientific works. “Bukalemun-ı Kimya”, a work of chemistry he prepared by observing the colour changes using various chemical materials, is one of the scientific works written in this context. This study introduces Halid Ziya's work called “Bukalemun-ı Kimya”, and briefly mentions the language and turn of expressions of the author by referring to the title of experiments in the work. In addition, the study discusses a glossary, and finally has a few sections from the translated text. In this context, this paper has 273 terms, including 224 chemistry terms and 49 terms in scientific fields such as mathematics, color and botany, and it evaluates all of these terms with their meanings.

Keywords: Hâlid Ziyâ Uşaklıgil, Bukalemun-ı Kimya, Colour Changes, Chemistry, Chemical Chameleon Reaction, Turkish Literature

1. Giriş

Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanı'nın (1856) ilan edilmesinden sonra Osmanlı'da Batı etkisi egemenliğini göstermeye başlamış ve bu etki her alandan pek çok konunun bu çerçevede ele alınmasına imkân vermiştir. Edebiyatçıların Batı etkisinde geliştirdikleri entelektüel birikimi ön plana çıkararak eserler neşretmeleri bu etkinin örneklerindedir. Söz gelimi, Tanzimat ve Servet-i Fünûn döneminin etkisiyle roman, tiyatro, anı gibi türleri edebiyata kazandıran yazarlar diğer taraftan matematik, fizik, kimya, astronomi, zooloji, tıp gibi fen ve doğa bilimleri türlerinde de eserler kaleme alarak bilimsel alanlara olan ilgilerini ve bu konuda bilgi sahibi olduklarını göstermişlerdir. Bu yazarlardan biri de Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'dir. Hâlid Ziyâ İzmir'de öğretmenlik yaptığı zamanlarda fen ve matematik alanında yazdığı eserler için Fransız kaynaklardan yararlanmış, öte yandan halkın kültürel bilgi düzeyini arttırmak amacıyla bu eserleri en başta tefrika olarak gazetede yayımlamış ve daha sonra kitap hâline getirmiştir. Bu türdeki eserler edebî çalışmalar kadar önemli görünmese de Servet-i Fünûn topluluğunda bir pozitivist dünya görüşüne ve realist edebiyat anlayışının sağlanmasına yol açmada yardımcı olmuştur (Huyugüzel, 2010: 136). Uşaklıgil'in başlangıçtaki ilme ve fene olan bağlılığının yerini kuvvetle edebiyat ve sanat almasına rağmen konuşmalarında, fikirlerinde bu konunun önemini belirtmiştir. Tercüme işinde ilim ve fennin ihmal edildiğini ve bu yüzden bu konunun üzerinde durulması gerektiğini söylemiştir (Ergün Atbaşı, Üstün, 2021: 240). Ayrıca onun bilimci kimliği, birikimi ve öğrendiği yöntemler roman, hikâye gibi edebiyat ürünlerine de çeşitli şekillerde yansımıştır. *Kırk Hayatlar* adlı eserinde 'Ömer Behiç' isimli karakterin Batı'nın bilim ve bilgilerinden beslenen bir tip olması buna örnek gösterilebilir (Ariş, 2011).

Hâlid Ziyâ üzerine yapılmış birçok çalışma olmasına rağmen edebiyat dışında kalan bilimsel eserleri üzerine çalışmalar oldukça azdır. Bunlardan ilki Büyeyenay Yayınları'nın Latin harflerine aktararak hazırladığı fizyonomi alanında yazılan *İlm-i Sîmâ* adlı çalışmadır (Uşaklıgil, 2017). İkincisi ise Uşaklıgil'in matematik üzerine yazılan Hesap Oyunları adlı çalışmasıdır ve eser, Şermin Kalafat tarafından tanıtılmıştır. Kalafat, eserdeki birtakım problemlerden kısaca bahsetmiş ve eserin matematik terimlerine yer vererek çeviri yazısını yapmıştır (Kalafat, 2020)¹. Bu çalışmada ise Uşaklıgil'in hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanılmayan, kimya türündeki eseri

Bukalemun-ı Kimya adlı eseri üzerinde durulacaktır. Amacımız Uşaklıgil'in entelektüel çabasını paylaştığı kaynakları gün yüzüne çıkarmaya çalışan akademik çalışmalara katkı sunmaktır.

Bukalemun-ı Kimya hakkında hakkında verilen bilgiler yetersizdir. Muazzez Yüce, mezuniyet tezinde eser hakkında birinde "Renkler üzerinde durmuştur" şeklinde söz ederken bir başka yerde "Renkler, renklerin izalesi ve değiştirilmesi üzerinde durulmuştur" diyerek kısaca eseri iki farklı şekilde tanımlamıştır (Yüce, 1955-1956, 26; 58). Salih Okumuş ise "(1890) yılında; bazı meraklı kimyasal denemelerini anlatan bir eserdir" şeklinde değinmiştir (Okumuş 11, e.t. 16 Eylül 2022). Son olarak Huyugüzel "Daha çok öğrenciler için hazırlanmış, klorla kâğıt üzerindeki yazıyı kaybettirmek cinsinden meraklı ve eğlenceli kimyevî denemeler vardır" diyerek eserin nasıl bir özellik gösterdiğinden söz etmiştir (Huyugüzel, 2010: 136). Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi'nde eserden bir parça konulmuş, ancak eser hakkında bilgi verilmemiştir (İhsanoğlu, Şeşen vd., C. II., 2006: 878). Bunun dışında eserden söz eden başka bir bilgi rastlanılmamakla birlikte eserin adından *Simiyâ-yı Kimya* ya da *Simyâ-i Kimyâ* olarak bahsedildiği görülmüştür (Kerman, 2012, 229; Şimşek, 2013, 11; Kalafat, 2020, 103). Bu konuda yine Huyugüzel eserin tefrika olarak gazetede yayımlandığında *Simya-yı Kimya*, kitap olarak yayımlandığında ise *Bukalemun-ı Kimya* adını taşıdığını belirtmiştir (Huyugüzel, 2010: 136).

Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'in *Bukalemun-ı Kimya* gibi bir eser ortaya çıkarması, gerek romancı kimliğiyle tanınan biri olması açısından şaşırtıcı gerekse de kendisi gibi fen bilimi üzerinde çalışma kaleme alan Nâbizâde Nâzım, Ahmed Râsim gibi dönemin önemli Türk edebiyatı yazarları arasında yer alması açısından önemlidir. Onu, kimya üzerine yazan yazarlardan ayıran en belirgin özellik eserini bir ders kitabı veya salt eğitim amacıyla yazmamasıdır. *Bukalemun-ı Kimya* yazarın çeşitli doğal ve kimyasal maddeleri bir arada kullanarak sonucunda farklı kimyasal reaksiyonları gözlemediği bir kitaptır. Bir başka ifadeyle çeşitli deneylerin yapılmasıyla gerçekleşen farklı renk değişimlerinin anlatıldığı bir çalışmadır. Eserin adından yola çıkıldığında yapılan çalışmanın konusu *kimyasal bukalemun*'dur. *Kimyasal bukalemun*, kimya laboratuvarlarında redoks kimyasının temel kavramlarını öğretmek için yaygın bir şekilde kullanılan, değişimi çıplak gözle gözlemlenebilen görsel bir tepkimedir (Fernández-Terán, Sucre-Rosales, ve ark., 2022: 2328). Genellikle ortaokul döneminde yapılarak çeşitli renk değişimleriyle bir gösteri özelliği taşıyan bu deney

¹ Eserle ilgili Kalafat Açık Radyo'da bir söyleyişi yapmış, ancak bu söyleyişide benzer görüşler sunulduğundan sadece Kalafat'ın makalesi kaynak olarak kullanılmıştır (Açık Radyo, 2022).

reaksiyonu ilk kez Glauber tarafından 1659 yılında "Teutschlands Wohlfarth" adlı eserde bahsedilmiştir (Cipan ve Sourisseau, 1999: 119; Weeks, 1968: 172). Kimyasal bukalemun reaksiyonu aynı zamanda "potasyum permanganat" adıyla da ifade edilmektedir (Weeks, 1968: 172).

Kimyasal bukalemun'un okullarda ya da laboratuvarlarda temel düzeyde gösterilen renkli bir deney olması aslında Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'in İzmir'de öğretmenlik yaptığı zamanlardaki fen derslerinde böyle bir uygulama yaptığını ve eseri buradaki tecrübeleri üzerine yazdığını düşündürmektedir. Eserin hem öğretme hem de eğlendirme amacıyla olduğu çıkarımı yapılabilir ve bu bakımdan Uşaklıgil'in matematik eseri olan *Hesap Oyunları*'yla aynı amacı taşıdığı görülebilir (Kalafat, 2020). Yani, *Hesap Oyunları*'nda matematiği keyifli kılma ve eğlendirerek sevdirmeye amacı aynı şekilde *Bukalemun-ı Kimya*'da da görülmektedir.

Çalışmada, Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'in *Bukalemun-ı Kimya* adlı eserin künyesi, içeriği hakkında bilgi verilerek tanıtılmıştır. Esere göre yazarın dili ve üslubu ile terim varlığı, terim örüntüsü incelenerek ana hatlarıyla bilgi verilmiş ve metinden bir parça, makalenin sonunda eklenmiştir.²

2. Bukalemun-ı Kimya

2.1. Kitabın Künyesi

Bukalemun-ı Kimya 1890-1891 (H. 1308) yıllarında yazılmış ve Küçük Kitaplar dizisi içinde, Osmanlı'nın eğitim işlerinden sorumlu bakanlığın izniyle, İzmir Hizmet Matbaası'nda basılmıştır. Basıldığı tarihe göre eserin Hâlid Ziyâ'nın İzmir Rüştüyesi'nde öğretmenlik yaptığı ve Osmanlı Bankası'nda çalıştığı dönemde kaleme alındığı anlaşılmaktadır. 38 sayfadan oluşan eserin telif ve yayımı Ermeni kitapçı Arakel Tozluyan Efendi tarafından yapılmış; Kitapçı Arakel bu eseri 'Esami-i Kütüb' adlı yaygın kataloğuna koymuştur.

2.2. Kitabın İçeriği

Ön söz, giriş ve sonuç bölümlerinin bulunmadığı eserde sadece alt başlıklar yer almaktadır. Her birinde farklı renk değişimini temsil eden alt başlıklar farklı bir mürekkeple veya koyu yazımla belirtilmemiş, ancak bunların açıklamalardan ayırt edilebilmesi için yazar yeni satırda, alt başlıkların başını numaralandırma yaparak göstermiştir. Bunun üzerine eserde 40 farklı

başlığın, diğer bir deyişle deneyin açıklandığı anlaşılmaktadır. Bunlar sırasıyla ve kısaca şöyledir:

1. Nefes vasıtasıyla yeşil bir mâyi' i mai ve sonra kırmızı yapmak: Yazar, bu bölümde menekşe boyasının ya amonyak ya da alkali bir madde ve birtakım materyallerle yeşil, mavi ve kırmızı renklerine dönmesini ve bu boyanın eski hâline dönmesi için gerekenleri anlatmaktadır.

2. Bir mülevven mâyi' i gayr-ı mülevven bir mâyi' le şeffaf hâline getirmek: Boyanın soda yoluyla renginin saydamlaşması incelenmektedir.

3. An-asl berrâk ve sâf olan bir mâyi' i süt hâline koymak: Kaynamış kireç veya barit tuzu içeren suyun üzerine üflenmesiyle oluşan sütleşme durumu üzerinedir.

4. Bir mai mâyi' in kısm-ı süflîsini kırmızı renge tebdil etmek: Belirli bir oranda turnusol boyası kullanılarak üzerine birkaç damla sülfürik asit damlatılmasıyla oluşan renk durumu işlenmektedir.

5. Bir miktâr nişasta ile renksiz bir mâyi' i maileştirmek: Renksiz bir sıvının veya suyun nişasta ve iyot aracılığıyla mavi rengine dönüşebilmesi ve bu dönüşüm için gerekli koşullar konu alınmıştır.

6. Siyah bir mâyi' i renksiz bir katre damlatarak şeffaf hâline getirmek: Bir mürekkebin içine bir damla klor ya da asit eklendiğinde gerçekleşen durumu anlatmaktadır.

7. Bir mâyi' i üç kaba vaz' ederek rengini üç defa tebdil etmek: Hint ağacının üç farklı sıvı içeren kaplara batırıldığındaki renk değişimini göstermektedir.

8. Mürekkebin rengini tebdil ve îade itmek: Bu deneyde mürekkebin içerisine sülfürik asit konularak gerçekleşen renk değişimi ile bu mürekkebe potasyum karbonat eklenerek mürekkebin özüne, yani eski rengine dönüşümü anlatmaktadır.

9. Mai rengi arzuya teb' ayyeten mahv ve kâim olan bir mâyi': Bakır ve onu çözebilen amonyak suyu ile iki farklı koşuldaki durumun incelendiği bölümdür.

10. Hiç dokunmaksızın bir mâyi' in rengini dört defa tebdil etmek: Burada yazar sıvı dolu bir şişede, belli oranda potas eriyiği ile kobalt nitrat attığında gerçekleşen olayları; hatta bu sıvının, tıpa ile kapatıldığı takdirde sırasıyla oluşacak renk değişimlerinden söz etmektedir.

² Söz konusu eser, yayıma hazırlandığı için bu çalışmada metnin bir kısmının eklenmesi uygun görülmüştür.

11. Şeffaf bir mâyi'î kezâlik şeffaf bir katre ile süt hâline koymak: Suyu hidroklorik asit atılarak bekletilmesiyle bir damla gümüş nitrat kullanılması sonucunda gerçekleşen koyu süt durumuna değinilmektedir.

12. Şeffaf bir mâyi'î kezâlik şeffaf bir katre ile beyazlatırmak: Suyun kireç eklenerek yirmi dört saat sürede bırakılması, sonra sıvının arındırılarak amonyum oksalat atılmasıyla gerçekleşen reaksiyondan bahsedilmektedir.

13. Menekşelerin rengini mahvedip kırmızı, yeşil ve beyaz renklerle telvîn etmek: Menekşelerin içme suyunda ıslatıldıktan sonra boyanmak istenen renk için gereken maddelerin açıklandığı bölümdür.

14. Bir demet gülü beyazlandırmak: Bu deneyde gül kullanılarak bu güllerin kükürt buharına tutulmasıyla beyazlaşması ve yine o gülün eski rengine dönmesi için gerekenler anlatılmaktadır.

15. Bukalemun-ı ma'denî: Uşaklıgil, ilk önce bir bileşik cismin oluşumundan söz etmektedir. Daha sonra, bununla ilgili bir uygulama yaparak birine soğuk su, diğerine sıcak su ekleyerek iki farklı renk tepkimesini gözlemlemekte ve bu durumu matematiksel ölçülerle belirtmektedir. Bunun yanı sıra yazar birtakım kimyacılar atıfta bulunarak bileşik cisimle ilgili başka renk değişimlerini açıklamaktadır.

16. Kükürt buhârıyla tebeddül-i elvân: Yazar, kükürt buharını tanımlamakta ve bu tanım için Mösyö Tor'un ifadesinden yola çıkmaktadır.

17. Siyah mürekkebi-î sihrî: Nitrik asitli suyun içinde cıva çözdürüldükten ve beyaz bir kâğıda not yazıldıktan sonra bunun kuruduğu zaman ile ısıcağa karşı tutulduğundaki değişimi aktarılmaktadır.

18. Diğer siyah mürekkebi-î sihrî: Siyah deneylerinin ikincisi olmakla birlikte suya demir oksit katılarak çözülmesi ve bir kâğıda bir şey yazıldığında yazıların siyah olması için gerekenlerin anlatıldığı bölümdür.

19. Diğer siyah mürekkebi-î sihrî: Siyah deneylerinin üçüncüsüdür. Yazarın ifadesine göre on sekizinci deney ile işleyişi aynıdır. Malzeme olarak bizmut nitrat ve mazi kullanılarak siyah renk elde edilişi ve bunun özelliği verilmektedir.

20. Sarı mürekkebi-î sihrî: Yazıların sarı görünebilmesi için antimon hidroklorür ve mazıdan faydalanılmasından bahseden bölümdür.

21. Mai, kırmızı, yeşil mürekkebi-î sihrî: Bir yazının üç farklı renkte görülmesini, bunun için menekşe ya da ay çiçeği kullanılarak ilk önce hidroklorik asit ve amonyaka tutulmasıyla gerçekleşen renkler ve bunun özelliği anlatılmaktadır.

22. Diğer sarı mürekkebi-î sihrî: Sarı mürekkepli deneylerin ikincisidir. Suyu doyuracak kadar kurşun hipoasetat ve hidroiyodik asitle yazıların sarı gözükmesi üzerinedir.

23. Diğer sarı mürekkebi-î sihrî: Sarı mürekkepli deneylerin üçüncüsüdür. Su içerisinde bizmut nitrat çözülmesiyle yazıların görülmesi için potasyum siyanatın kullanılması sonucu ve bu sonucun sebebi açıklanmaktadır.

24. Diğer sarı mürekkebi-î sihrî: Sarı mürekkepli deneylerin sonuncusudur. Cıva klorür birleşiminin suda çözülmesi ve kireç suyunun kullanımıyla yazıların sarı oluşumunu gerçekleştiren deneydir.

25. Benefşevî mürekkebi-î sihrî: Suyun içine doyuracak miktarda kobalt nitrat eklenerek oksalik asitle ıslatılması sonucunda gerçekleşen reaksiyonla ilgilidir.

26. Mai mürekkebi-î sihrî: Yazarın bir önceki deney için uyguladığı işlemin aynısı uygulanmaktadır. Sadece kobalt nitrat kâğıdın ıslatılmasında kullanılmıştır.

27. Diğer mai mürekkebi-î sihrî: Suyu doyuracak kadar demir sülfat eklendikten sonra kâğıdın potasyum siyanat ile ıslatılmasıyla birlikte ortaya çıkan sonuç ve kâğıda yazılan yazıların mavi görülmesi işlenmektedir.

28. Siyah mürekkebi-î sihrî: Yirmi dördüncü deney ile işlemi aynı olan bu deneyde cıva klorürün suda çözülmesi ve kalay hidroklorürün kâğıdı ıslatılması sonucu yazıların siyah gözükmesi üzerinedir.

29. Açık siyah mürekkebi-î sihrî: Persüfatın suda çözdürüldükten sonra zamklı bir kâğıdın bu suya batırılması sonucunda oluşan değişim analiz edilmiştir.

30. Beyaz mürekkebi-î sihrî: Sarımsı bir kâğıt üzerinde kurşun hipoasetat, koruk veya limon suyuyla beyaz mürekkep elde edilmesi anlatılmaktadır.

31. Yeşil mürekkebi-î sihrî: Potasyum arsenat ve bakır arsenat kullanılarak yazıların koyu yeşil olması ve bunun sebebi üzerinedir.

32. Diğer yeşil mürekkebi-î sihrî: Yeşil mürekkeplerin ikincisi olmakla birlikte hidroklorür ve

potasyum siyanat eriyiğiyle renk değişimi ve buna ek olarak deneyin iki farklı reaksiyonu ifade edilmektedir.

33. Esmer mürekkebi-i sihrî: Yazar bu bölümde suda bakır arsenat çözdürerek bu sıvıyla bir kâğıda potasyum siyanat sürmesi sonucu yazıların esmer bir renk almasını ve olayın tepkimesini anlatmaktadır.

34. Diğer esmer mürekkebi-i sihrî: İki farklı deney uygulanarak yazıların esmer bir renk gözükmesi üzerinedir.

35. Kırmızı mürekkebi-i sihrî: Altın suyu ve kalay hidroklorür aracılığıyla yazıların kırmızı görünmesini anlatan bölümdür.

36. Diğer kırmızı mürekkebi-i sihrî: Kırmızı deneylerin ikincisidir. Nitrik asit, kobalt oksit ve potasyum hipokarbonat kullanılması anlatılmakta; yazıların ateş üzerinde kırmızı gözüktüğü ancak kâğıt soğuduğunda renginin tekrar bozulduğu sonucuna yer verilmektedir.

37. Pembe mürekkebi-i sihrî: Yazar bu deneyi yöntem bakımından bir önceki deneye benzetmektedir. Nitekim suya eklenen ilk iki malzeme aynıdır, sadece son malzeme olarak potasyum nitrat eklenmesiyle gerçekleşen reaksiyon gösterilmektedir.

38. Levhâ-yı bukalemun: Doğa resmi yapıldıktan sonra yaprak, çiçek ve meyvelerin yeşil, pembe, mavi ve kırmızı renkleriyle renk cümbüşü şeklinde gösterilmesi için gerekenler anlatılmaktadır. Yazarın ifadesine göre bu deney sihirli mürekkeplerin büyük kısmını oluşturmaktadır.

39. Harâretin tesiriyle mer'î olan mürekkebi-i sihrîler: Yazar, bazı sıvıların soğuk olmalarına rağmen biraz sıcaklık yoluyla kimyasal reaksiyonları gerçekleştirdiğini, bunun üzerine kâğıda içinde az sülfürik asit bulunduran suyla bir şey yazıldığında asitin derecesine bağlı olarak iki farklı renk değişimini ve farklı malzemelerle yazının ateşteki görünümünü aşama aşama aktarmaktadır.

40. Bir tabaka kâğıt üzerinde siyah yazıların klor ile kaldırıldığını bulmak: Bir kâğıt üzerinde siyah yazıların rengini kaybetmesini sağlayan klor mürekkebinin hilesi için siyanik asit ya da gallik asit kullanılması açıklanmaktadır. Bu bölüm son bölümdür ve yazar 'intehâ' ile sözü bitirir.

Bukalemun-ı Kimya'da geçen bu 40 farklı deneydeki anlatım bir sistem üzerinedir. Sırasıyla yapılacak işlemler anlatılmakta ve bu işlemler sırasında deneyin gerçekleşmesi için gerekli malzeme veya koşul,

nicelik ve niteliklerle belirtilmektedir. Sonrasında bu işlemlerin yapılması sonucunda gerçekleşen durum belirtilir ve yazar gereğinde bu sonucun sebeplerini açıklar. Hâlid Ziyâ Uşaklıgil bu eserde uygulamalı bir öğretim yöntemi kullanmıştır ve bu yöntemde deneyi ilk uygulayan ve sonuçlarını gören de yine Uşaklıgil'in kendisidir. Dolayısıyla eserin bir bakıma deneme ve yanılma yöntemi ile oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

2.3. Yazarın Dili ve Üslubu

Eserin dili, dönemine göre oldukça sadedir. Hâlid Ziyâ Uşaklıgil renk değişimi deneylerini okuyucunun anlayabilmesi için dilini en basit şekilde kullanmaya özen göstermiştir. Eserin mahiyeti bilimsel olduğundan konunun anlaşılabilmesi için birtakım element ve bileşik adlarının bilinmesi gerekmektedir. Eserde dikkat çeken kısımlardan birisi yazarın uygulama dilini, diğer bir deyişle tarif dilini kullanmasıdır. Amaç okuyucuya bu deneyleri uygulayabilmesi için kullanılacak malzemeleri ve yapılacak işlemleri ikinci tekil şahıs emir kipiyle aktararak gerçekleştirmek ve yine anlatılan uygulamanın sonucunu da geniş zamanla ifade ederek göstermektir. Bu durum günümüzdeki yemek tarifi kitaplarında kullanılan bir üslup biçimine benzetilebilir. Örneğin, *doldurunuz, damlatınız, varız' ediniz, ıslatınız, başlayınız, koyunuz* vs. şeklinde metinde geçen sözler okuyucuya yönelik olarak uygulayıcı bir anlatımla ifade edilmektedir. Bu, aynı zamanda yazarın siz diliyle, nezaketli bir anlatım tercih ettiğini göstermektedir.

Hâlid Ziyâ, yapılan deneylerin iyice kavranabilmesi amacıyla benzetmelerden yararlanmıştır. Örneğin, "O güzel gözlerinizi açıp kapayınca kadar dudaklarınız gibi pembe olan şu güller cildiniz gibi beyaz bir renk kesbeder." ifadesinde deneyin sonucu insana ait bir özellik yoluyla pekiştirilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde yazar eserde kendi görüş, tecrübe ve önerilerine de yer vererek rehberlik görevini üstlenmiştir. Bunun dışında yazar, kimyasal tepkimeleri ifade ederken adeta okuyucuya akıllarında bir resim çizdirmek istemiştir. Nitekim metindeki uygulama dili bu işlemlerin sanki bir laboratuvarında gerçekleştirildiği izlenimini vermektedir.

Hâlid Ziyâ'nın ifadede bir amaç doğrultusunda bazı biçimbirimlere yer vermesi dikkat çeker. Örneğin, *-AcAK kadar, -(X)ncAyA kadar* biçimbirimlerini bir işlem veya tarif için gereken malzemenin ölçüsünü ya da işlem veya tarifi yapma süresini ifade etmek için bir araç olarak kullanmıştır. Metinde geçen "Bu mâyi'le beyaz bir kâğıda yazıp kuruyacak kadar bırakınız." ifadesinde kâğıttaki yazının kurummasına bağlı olarak bekletilmesinin *-AcAK kadar* biçimbirimi yardımıyla belirtilmesi buna örnek gösterilebilir.

2.4. Terim Varlığı

2.4.1. Terim Örüntüsü

Terim sözlüğü oluşturulurken bazı terimlerin sözlük karşılıkları bulunamamış olup bağlamsal tanım yöntemleri üzerinden terimlerin tanım karşılıkları verilmiştir. Örneğin, metinde geçen *arsenikiyyet* ve *kiyanusiyyet* sözcükleri karşılıkları bulunamayan sözcüklerden bazılarıdır. Bu sözcüklerin Osmanlı'da element ve bileşiklerin adlandırılması üzerine Günergun'un çalışmasından hareketle tanımlaması yapılmıştır (Günergun, 2003). Ayrıca karşılıkları bulunan *kıbrıyyet* 'sülfat', *azotıyyet* 'nitrat' gibi kavramlarda bulunan *-iyyet* ekinin sözcüğe kattığı anlamdan da yola çıkmıştır. Sonuç olarak, arsenikiyyet ve kiyanusiyyet sözcüklerinin sırasıyla 'arsenat' ve 'siyanat' şeklinde anlamları verilmiştir. Bunların dışında kalan *nüffâbiyyet* 'karbonat' sözcüğü için metnin bağlamından hareket edilmiştir.

Bukalemun-ı Kimya'da geçen terimlerin bazıları önceki yüzyıllarda kullanılırken bazıları da 19. yy.da ortaya çıkmaya başlamış ve günümüzde de kullanılmaya devam etmiştir. Buna göre bazı terimlerin yansıması şu şekildedir³ (Çizelge 1):

Çizelge 1. *Bukalemun-ı Kimya*'da geçen bazı kimya terimlerinin farklı dönemlerdeki yansıması

	<i>Bukalemun-ı Kimya</i> 'da Geçen Sözcüklerin Yansıması	<i>Risâle-i Kimya</i> 'da Yansıması	Türkiye Türkçesindeki Yansıması
1.	Ḥadīd Temür Timür	Ḥadīd	Demir
2.	Kībrit	'Akrēb	Sülfür
3.	Raşşās	Raşşāş Üsrüb	Kurşun
4.	Şāb	Şāb Şebb	Şap
5.	Zībağ Cīve	Zībağ	Cıva
6.	Ḳobalt	-	Kobalt
7.	Baryum	-	Baryum
8.	Kiyanus	-	Kiyanus

³ Karşılaştırma için 14. yy.a ait *Risâle-i Kimya* eserinden yararlanılmıştır. Terimlerin *Risâle-i Kimya*'daki karşılıkları için Uğur Uzunkaya "A

9.	Ḥall	Ḥall	Hal
10.	Baḳır Nuḥās	Nuḥās	Bakır
11.	Eczā	Eczā	Ecza Elementler
12.	İmtizāc	İmtizāc	İmtizaç Kaynaşma Karışma

Eserin özelliklerin birisi, bir anlamdaki elemente birden fazla terimlerin karşılık gelerek kullanılmasıdır (Çizelge 2). Bu anlamda *Bukalemun-ı Kimya* zengin bir söz varlığı taşımaktadır.

Çizelge 2. Bazı element veya birleşik isimlerinin *Bukalemun-ı Kimya*'daki karşılığı

	Sözcüğün Anlamı	<i>Bukalemun-ı Kimya</i> 'daki Karşılığı
1.	Demir (Fe)	Temür, Timür, Ḥadīd
2.	Bakır (Cu)	Baḳır, Nuḥās
3.	Cıva (Hg)	Cīve, Zībağ
4.	Karbonat (CO ₃ ²⁻)	Faḥmiyyet, Ḳarboniyyet, Nüffâbiyyet
5.	Tuz (NaCl)	Milḥ, Ṭuz

2.4.2. Terim Tasnifi İçin Kullanılan Yöntem

1. Eserde geçen terimlerin ağırlıklı olarak kimya üzerine olması ve işlenen konunun yine bu alanla ilgili olmasından dolayı en başta kimya terimleri verilmiştir.

2. Kimya dışı alandaki terimler ise kimya terimlerinden sonra ait olduğu alanın kısaltması (ör. mat. 'matematik') ile gösterilmiş, ancak bu terimlerden teknik olanlar ve günümüz Türkçesinde sık kullanılmayanlar tanımlarıyla birlikte verilmiştir.

3. Terimler, transkripsiyon işaretleriyle gösterilmiştir.

4. Terimler verilirken metinde geçtiği satır numarası konulmamıştır.

5. Terimlerin yanına parantez içinde hangi dilden geldiği kısaltma olarak verilmiş, ancak bu sözcüklerin kökenlerine ayrıntılı olarak değinilmemiştir.

Turkish Alchemical Treatise 'Aşık Paşa's Risâle-i Kimya' çalışmasından yararlanılmıştır (Uzunkaya, 2018).

6. Tamlamadan oluşan terimlerde dil, kuruluşuna göre Arapça ya da Farsça şeklinde bir bütün olarak belirtilmiştir.

7. Terimleri tanımlamak için yararlanılan kaynaklar kaynakçadaki 'terimler için yararlanılan kaynaklar' bölümünde verilmiş, terimdeki tanımların yanına ayrıca alıntıyla gösterilmemiştir.

8. Terimlerin yanına metindeki şekline göre Arap harfli yazımları da verilmiştir.

Metinde Geçen Kimya Terimleri

'abbādū's-şems (عباد الشمس) (Ar.) Turnusol, ayçiçeği gibi bazı bitkilerden elde edilen mavi boya maddesi.

'ādī şu (عادی صو) (Ar + T.) Arıtılmamış su, işlenmemiş su.

'afeşiyet (عفصیت) (Ar.) Gallat, formülü $C_7H_5O_5$ olan bileşik.

'afeşiyet-i bizmut (عفصیت بزموت) (Fa.) Bizmut gallat.

'afeşiyet-i hadid (عفصیت حدید) (Fa.) Demir gallat.

ahīr (اخیر) (Ar.) Elementin başına gelerek 'per-' okunmasını, yani o elementte bulunan oksijenin yüksek, asidin sonuncu olduğunu belirtir.

alkol (القول) (Fr.) Etil alkol.

'allābī (علابی) (Ar.) Kalay.

'ameliyāt (عمليات) (Ar.) İşlem, uygulama.

antimon (آنتیمون) (Fr.) Antimon, simgesi Sb olan element.

arsenikīyyet (آرسنیکیت) (Fr. + Ar.) Arsenat, formülü AsO_4^{3-} olan bileşik.

arsenikīyyet-i nuḥās (آرسنیکیت نحاس) (Fa.) Bakır arsenat.

arsenikīyyet-i potas (آرسنیکیت پوتاس) (Fa.) Potasyum arsenat.

aşındırıcı (آشیندیرجی) (T.) Bir maddeyi kimyasal yolla yıpratıcı özellik.

at- (آتمق) (T.) Koymak.

āteş (آتش) (Fa.) Ateş.

azot (آزوت) (Fr.) Azot, simgesi N olan element.

azotiyyet (آزوتیت) (Fr. + Ar.) Nitrat, formülü NO_3^- olan bileşik.

azotiyyet-i bizmut (آزوتیت بزموت) (Fa.) Bizmut nitrat.

azotiyyet-i fıddā (آزوتیت فضه) (Fa.) Gümüş nitrat.

azotiyyet-i kobalt (آزوتیت قوبالت) (Fa.) Kobalt nitrat.

azotiyyet-i nuḥās (آزوتیت نحاس) (Fa.) Bakır nitrat.

azotiyyet-i potas (آزوتیت پوتاس) (Fa.) Potasyum nitrat potas nitrat, güherçile.

bakır (باقر) (T.) Bakır, simgesi Cu olan element.

barit (باریت) (Fr.) Barit, baryum sülfat, formülü $BaSO_4$ olan bileşik, mineral.

baryum (باريوم) (Fr.) Baryum, simgesi Ba olan element.

batır- (باتیرمق) (T.) Batırmak, daldırmak.

berrāk (براق) (Ar.) Bir maddenin saf, temiz hâli.

birak- (براقمق) (T.) 1. Bekletmek. 2. Bir maddeyi bir durumda bırakmak, tutmak.

bizmut (بزموت) (Fr.) Bizmut, simgesi Bi olan element.

boya (بويا) (T.) Boya.

boya- (بویامق) (T.) Boyamak.

buhār (بخار) (Ar.) Buhar, gaz, gaz hâli.

cism-i mürekkeb (جسم مرکب) (Fa.) Bileşik cisim.

- cīve** (جيوه) (Fa.) Cıva, simgesi Hg olan element.
- çalka(la)-** (چالقامق / چالقامق) (T.) Çalkalamak, karıştırmak.
- da'vā** (دعوى) (Ar.) Problem, mesele.
- duman** (دومان) (T.) Bir maddenin yanması sonucu çıkan gaz.
- eczā** (اجزا) (Ar.) 1. Elementler. 2. Karışımlar.
- emlāh** (املاح) (Ar.) Tuzlar.
- eşir** (اثير) (Ar.) Eter, kendilerine özgü bir kokuya sahip tıp alanında kullanılan renksiz bir sıvı.
- faḥm** (فخم) (Ar.) Karbon, simgesi C olan element.
- faḥmiyyet** (فخميت) (Ar.) Karbonat, formülü CO₃²⁻ olan bileşik.
- faḥmiyyet-i kils** (فخميت كلس) (Fa.) Kalsiyum karbonat.
- faḥmiyyet-i nişadır** (فخميت نشادر) (Fa.) Amonyum karbonat, nişadır kaymağı.
- fenniyye** (فنيه) (Ar.) Fenle ilgili, fennî.
- fiḍḍa** (فضه) (Ar.) Gümüş, simgesi Ag element.
- furça** (فورچه) (Yu.) Fırça, boyama aracı.
- hadīd** (حديد) (Ar.) Demir, simgesi Fe olan element.
- hāl** (حال) (Ar.) Bir maddenin taşıdığı durum.
- hāline gel-** (حاله كلمك) (Ar. + T.) Bir başka duruma girmek, değişmek.
- hāline getir-/koy-** (حاله قويمق / حالنه كتيرمك) (Ar. + T.) Bir maddenin durumunu başka duruma değiştirmek.
- hall it-** (حل ايتمك) (Ar. + T.) Çözmek, eritmek.
- halliyyet** (حليت) (Ar.) Asetat, formülü C₂H₃O₂⁻ olan bileşik.
- halliyyet-i raşşās** (حليت راصاس) (Fa.) Kurşun asetat.
- hāmız** (حامض) (Ar.) Asit.
- hāmız-ı 'afeş** (حامض عفش) (Fa.) Gallik asit.
- hāmız-ı azot** (حامض آزوت) (Fa.) Nitrik asit veya azotik asit.
- hāmız-ı faḥm** (حامض فخم) (Fa.) Karbonik asit.
- hāmız-ı ḥummāz** (حامض حماض) (Fa.) Oksalik asit.
- hāmız-ı iyod-ı mā'** (حامض اييود ما) (Fa.) Hidroiyodik asit.
- hāmız-ı kibrīt** (حامض كبريت) (Fa.) Sülfürik asit.
- hāmız-ı kibrīt-i mā'** (حامض كبريت ما) (Fa.) Hidrosülfürik asit.
- hāmız-ı kiyanus** (حامض كيانوس) (Fa.) Siyanik asit.
- hāmız-ı klor-ı mā'** (حامض كلور ما) (Fa.) Hidroklorik asit.
- hāmız-ı krom** (حامض قروم) (Fa.) Kromik asit.
- harāret** (حرارت) (Ar.) Sıcaklık.
- hāşıl ol-** (حاصل اولمق) (Ar. + T.) Ortaya çıkmak, oluşmak.
- hāşşa** (حمض) (Ar.) Özellik, nitelik.
- ḥummāziyyet** (حماضيت) (Ar.) Oksalat.
- ḥummāziyyet-i kils** (حماضيت كلس) (Fa.) Kalsiyum oksalat veya kireç oksalat.
- ḥummāziyyet-i kobalt** (حماضيت كوبالت) (Fa.) Kobalt oksalat.
- ḥummāziyyet-i nişadır** (حماضيت نشادر) (Fa.) Amonyum oksalat.
- ḥumzāt** (حمضات) (Ar.) Oksitler.
- ḥumz** (حمض) (Ar.) Oksit.

ḥumz-ı baryum (حمض بارיום) (Fa.) Baryum oksit.	istiḥrāc olun- (استخراج اولونمق) (Ar. + T.) Çıkarılmak.
ḥumz-ı bizmut (حمض بيزموت) (Fa.) Bizmut oksit.	istiḥṣāl eyle- (استحصال ايله مك) (Ar. + T.) Elde etmek.
ḥumz-ı ḥadīd (حمض حديد) (Fa.) Demir oksit.	istiḥṣāl olun- (استحصال اولونمق) (Ar. + T.) Sonuç alınmak.
ḥumz-ı kobalt (حمض كوبالت) (Fa.) Kobalt oksit.	isti'māl edil-/olun- (استعمال ايديلمك / اولونمق) (Ar. + T.) Kullanmak.
ḥumz-ı ṣānī-yi manganez (حمض ثانی مانغنز) (Fa.) Manganezdioksit.	iṣbā' it- (اشباع ايتمك) (Ar. + T.) Doymak, doyuma ulaşmak.
ḥumz-ı zehab (حمض ذهب) (Fa.) Altın oksit.	iṣbā' idin-/olun- (اشباع ايديلمك / اولونمق) (Ar. + T.) Doymaya ulaşmak.
ḥumz-ı zībaq (حمض زيپق) (Fa.) Cıva oksit.	iyod (اييود) (Fr.) İyot, simgesi I olan element.
ḥuṣūle getir- (حصوله كترمك) (Ar. + T.) Meydana getirmek, oluşturmak.	izāle it- (ازاله ايتمك) (Ar. + T.) Bir maddenin özelliğini yok etmek.
ḥüküm (حكم) (Ar.) Bir elementin ya da bileşiğın kuvveti.	ḳaleviyye (قلويه) (Ar.) Alkali.
işınmış (ايصينمش) (T.) Isınmış, sıcak duruma gelinmiş.	ḳarboniyyet (قاربنويت) (Fr. + Ar.) Karbonat, formülü CO ₃ ²⁻ olan asidin bir tuzu.
işlat- (ايصلاتمق) (T.) İslatmak, sıvıya batırmak.	ḳarboniyyet-i potas (قاربنويت پوتاس) (Fa.) Potasyum karbonat.
i'āde it- (اعاده ايتمك) (Ar. + T.) Eski hâline dönmek, geri gelmek.	ḳatre (قطره) (Ar.) Damla.
icrā it-/eyle- (اجرا ايتمك / ايله مك) (Ar. + T.) Uygulamak.	ḳāwī (كاوى) (Ar.) Yakan, yakıcı.
icra idil-/olun- (اجرا ايديلمك / اولونمق) (Ar. + T.) Uygulanmak, gerçekleştirilmek.	kesb it- (كسب ايتمك) (Ar. + T.) (Sonuç) elde etmek.
ictimā' (اجتماع) (Ar.) Birleşim, birleşme.	ḳızgın (قىزغين) (T.) Kızgın, kızdırılmış.
ictimā' it- (اجتماع ايتمك) (Ar. + T.) Birleşmek.	ḳibrīt (كبريت) (Ar.) Kükürt, simgesi S olan element.
iḥtirāk (احتراق) (Ar.) Yanma, tutuşma.	ḳibrīt-i ḥadīd (كبريت حديد) (Fa.) Demir sülfür.
'ilāve it- (علاوه ايتمك) (Ar. + T.) İlave etmek, eklemek, katmak.	ḳibrīt-i ma'īyyet-i sodiyum (كبريت مأييت سودييوم) (Fa.) Sodyum hidrosülfür.
'ilāve olun- (علاوه اولونمق) (Ar. + T.) Eklenmek.	ḳibrīt-i raşşās (كبريت راصاس) (Fa.) Kurşun sülfür.
ilkā olun- (القا اولونمق) (Ar. + T.) Koyulmak, bırakılmak.	ḳibrītiyyet (كبريتيت) (Ar.) Sülfat, formülü SO ₄ ²⁻ olan sülfürik asidin tuzu.
imtizāc (امتزاج) (Ar.) Kaynaşma.	

kibrīyyet-i ahīr (کبریتیت اخیر) (Fa.) Persülfat.

kibrīyyet-i hadīd (کبریتیت حدید) (Fa.) Demir sülfat.

kibrīyyet-i potas (کبریتیت پوتاس) (Fa.) Potasyum sülfat.

kils (کلس) (Ar.) Kireç, kireç taşı.

kilsiyye (کلسیه) (Ar.) Kireç veya kireç taşı yapısında olan madde.

kīmyā (کیمیا) (Ar.) Kimya bilimi.

kireç (کیرچ) (Fa.) Kalsiyum oksit ya da kalsiyum hidroksit olan bileşik, kireç.

kiyanus (کیانوس) (Yu.) Siyanojen, formülü C_2N_2 ya da kök gibi davranarak Cy simgesiyle gösterilen bileşik, renksiz gaz.

kiyanusiyyet (کیانوسیت) (Yu. + Ar.) Siyanat, formülü CNO^- olan bileşik.

kiyanusiyyet-i bizmut (کیانوسیت بزموت) (Fa.) Bizmut siyanat.

kiyanusiyyet-i hadīd (کیانوسیت حدید) (Fa.) Demir siyanat.

kiyanusiyyet-i potas (کیانوسیت پوتاس) (Fa.) Potasyum siyanat.

klor (کلور) (Fr.) Klor, simgesi Cl olan element.

klor-ı mā'iyet-i 'allābī (کلور ماییت علایی) (Fa.) Kalay hidroklorür.

klor-ı mā'iyet-i antimon (کلور ماییت آنتیمون) (Fa.) Antimon hidroklorür.

klor-ı mā'iyet-i potas (کلور ماییت پوتاس) (Fa.) Potasyum hidroklorür.

klor-ı zībak (کلور زیبق) (Fa.) Cıva klorür.

kobalt (کوبالت) (Fr.) Kobalt, simgesi Co olan element.

koy- (قویمق) (T.) Koymak, dökmek.

króm (قروم) (Fr.) Krom, simgesi Cr olan element.

kruru- (قورومق) (T.) Kurumak; bir şeyin nemini, ıslaklığını, canlılığını yitirmesi durumuna gelmek.

kükürt (کوکورت) (Fa.) Kükürt, simgesi S olan element.

kül (کول) (T.) Kül, bir maddenin yanmasıyla artakalan toz madde.

leke (لکه) (Fa.) Kirliliği simgeleyen iz.

mādde (ماده) (Ar.) Madde.

mādde-i k̄aleviyye (ماده قلوبیه) (Fa.) Alkali maddesi.

ma'denī (معدنی) (Ar.) Metalik, madenî.

maḥlūl (محلول) (Ar.) Eriyik, içerisinde erimiş katı bir maddenin olduğu sıvı.

maḥlūt (مخلوط) (Ar.) Karışım.

mā'-ı kils (مأ کلس) (Fa.) Kireç suyu.

mā'-ı zerrīn (مأ زرین) (Fa.) Altın suyu.

mā'iyyet (ماییت) (Ar.) Hidrat.

manğanez (مانغنز) (Fr.) Mangan, manganez, simgesi Mn olan element.

māyi' (مایع) (Ar.) Sıvı, akıcı.

mebḥaṣ-ı kīmyā (مبحث کیمیا) (Fa.) Kimya ilmi/bilimi.

memlū (مملو) (Ar.) Dolu, doldurulmuş.

memzūc (ممزوج) (Ar.) Karışmış, karıştırılmış.

menkū' (منقوع) (Ar.) 1. Haşlanmış. 2. Haşlanmış bitkinin suyu.

mer'ī it-/kıl- (مرئی اینمک / قیلیمق) (Ar. + T.) Gözle görülmek.

meşāhīr-i kīmyāgerān (مشاهیر کیمیایران) (Fa.) Ünlü kimyagerler.

mevādd (مواد) (Ar.) Maddeler.

milḥ (ملح) (Ar.) Tuz, formülü NaCl olan bileşik.

milḥ-i kilsiyye (ملح كلسيه) (Fa.) Kireç tuzu.

muḥāfaẓa it- (محافظة ايتمك) (Ar. + T.) Korumak, aynı özelliklerde kalmak.

muḥāfaẓa olunmuş (محافظة اولومش) (Ar. + T.) Saklanmış, korunmuş.

muḥteṣī ol- (محتوى اولمق) (Ar. + T.) İçine almak, bünyesinde toplamak.

mücerred bırak- (Ar. + T.) (مجرد براقمق) (Bir maddeyi tepkimede / karışımında) yalnız bırakmak, saf tutmak.

mükeşşif (مكثف) (Ar.) Yoğunlaştıran, koyulaştıran.

mümteni'ü'l-ḥall (ممتنع الحل) (Ar.) Erimesi veya çözülmesi zor olan.

mümteziç olma- (ممتزج اولمامق) (Ar. + T.) Bağdaşmamak, uyuşmamak.

münāsebet (مناسبت) (Ar.) Bir maddenin bir başka maddeyle ilişkisi, bağı.

münḥall ol- (منحل اولمق) (Ar. + T.) Erimek, çözülmek.

mürekkeb (مركب) (Ar.) 1. Mürekkep. 2. Bileşik.

mürekkebāt (مركبات) (Ar.) Bileşikler.

müşāhede idil-/olun- (مشاهده ايديلمك / اولونمق) (Ar. + T.) Gözle görülmek, gözlemlenmek.

müteḥallil (متحل اولمق) (Ar.) Çözülmüş olmak, erimiş olmak, ayrıışmış olmak.

müvellidü'l-humûza (مولد الحموضه) (Ar.) Oksijen, simgesi O olan element.

müzāb (مذاب) (Ar.) Erimiş, sıvı madde.

nem-nāk (نمناك) (Fa.) Nemli, yağ.

nişādir (نشادر) (Fa.) Amonyum klorür, amonyak tuzu, formülü NH₄Cl olan bileşik.

nişādir rūḥı (نشادر روحي) (Fa. + Ar.) Amonyak, formülü NH₃ olan bileşik.

nuḥās (نحاس) (Ar.) Bakır, simgesi Cu olan element.

nüffāhiyyet (نفاخيت) (Ar.) Karbonat, formülü CO₃⁻² olan bileşik.

nüffāhiyyet-i raşşās (نفاخيت رصاص) (Fa.) Kurşun karbonat.

poşa (پوصه) (T.) Tortu, kalıntı.

potas (پوتاس) (Fr.) 1. Potasyum bileşiklerinin genel adı, potasyum.

raşşās (رصاص) (Ar.) Kurşun, simgesi Pb olan element.

şāf (صاف) (Ar.) Bir maddenin berrak, bozulmamış hâli.

şānī (ثانى) (Ar.) Elementin başına getirilerek 'bi-' okunmasını sağlar ve ikinci anlamı katar.

şibġ (صينغ) (Ar.) Boya.

şibġun-'abbādü's-şems (صينغ عباد الشمس) (Ar.) Turnusol boya.

şıva- (صيوامق) (T.) Boyamak.

şirke (سرکه) (T.) Su, asetik asit ve genellikle meyvelerden yapılan karışım su.

soda (سوده) (İt.) Sodyum karbonat, formülü Na₂CO₃ olan bileşik.

sodiyum (سوديوم) (Fr.) Sodyum, simgesi Na olan element.

şābb (شباب) (Ar.) Alüminyum ile potasyum sülfatı veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan bileşik, madde.

tabaqa (طبقه) (Ar.) Tabaka, kat, katman.

taḥallül it- (تحلل ایتمک) (Ar. + T.) Ayırışmak.

taḥammuḡ (تحمض) (Ar.) Oksitlenme.

taḥt (تحت) (Ar.) 1. Elementin başına getirilerek 'hipo-' okunmasını, yani o elemente düşük miktar anlamı katan ek. 2. (Düşük anlamında) alt.

taḥt faḥmiyyet-i potas (تحت فخمیت پوتاس) (Fa.) Potasyum hipokarbonat.

taḥt ḥalliyyet-i raşşās (تحت حلیت راصاس) (Fa.) Kurşun hipoasetat.

taḥt ḵarboniyyet-i potas (تحت قاربونیت پوتاس) (Fa.) Potasyum hipokarbonat.

ta'rīf it- (تعریف ایتمک) (Ar. + T.) Tanımlamak, bir işi yapılışını anlatmak.

taḥlīl it- (تحلیل ایتمک) (Ar. + T.) 1. Çözümlemek, analiz etmek. 2. Parçalara ayırmak.

taḥbīḵ (تطبيق) (Ar.) Uygulama.

ta'āmül (تعامل) (Ar.) Tepkime, reaksiyon.

tebdīl it- (تبدیل ایتمک) (Ar.) Dönüştürmek, değiştirmek.

tebeddül (تبدل) (Ar.) Değişim.

tebeddül it- (تبدل ایتمک) (Ar. + T.) Değişmek, dönüşmek.

tecrübe (تجربه) (Ar.) Deney.

temür/timür (تمور / تیمور) (T.) Demir, simgesi Fe olan element.

terkīb (ترکیب) (Ar.) Sentez, elementlerin bir arada bileşik cisimler oluşturması.

terkībāt (ترکیبات) (Ar.) Sentezler.

teşekkül it- (تشکل ایتمک) (Ar. + T.) Meydana gelmek, oluşmak.

teşkīl it- (تشکیل ایتمک) (Ar. + T.) Oluşturmak, ortaya çıkarmak.

turul- (طورولمق) (T.) Duru hâline gelmek, arınmış olmak.

tuz (طوز) (T.) Tuz, formülü NaCl olan bileşik.

tüten (توتن) (T.) Kokan (duman).

vāḵı' ol- (واقع اولمق) (Ar. + T.) Meydana gelmek.

vaz' it- (وضع ایتمک) (Ar. + T.) Koymak, eklemek.

yaḵ- (یاقمق) (T.) Yakmak.

yan- (یانمق) (T.) Yanmak, kül olmak.

yıḵa- (بییقامق) (T.) Temizlemek, yıkamak.

zeheb (ذهب) (Ar.) Altın, simgesi Au olan element.

zerrīn (زرین) (Fa.) 1. Altın, simgesi Au olan element. 2. Altından yapılmış (madde).

zībāk (زیبق) (Fa.) Cıva, simgesi Hg olan element.

Metinde Geçen Biyoloji, Botanik, Coğrafya, Geometri, Matematik ve Renk Terimleri

açık esmer (اچیق اسمر) (T.) re. Açık buğday rengi, kahverengiye çalan renk.

'afeş (عفص) (Ar.) biy. Bazı böceklerin çoğunlukla meşe veya güller üzerinde beslenmesi sonucunda anormal gelişmelerle ortaya çıkardığı bir doku; mürekkep yapımında kullanılabilen bir madde.

'aksü'l-'amel (عکس العمل) (Ar.) mat. İşlemin sonucu.

albümin (البومین) (Fr.) biy. Süt, yumurta, bitki ve hayvanların yapısında bulunan protein.

benefşe (بنفشه) (Fa.) 1. bot. Menekşe. 2. re. Mor renk, menekşe rengi.

benefşe'vī (بنفشوی) (Fa. + Ar.) re. Menekşe rengi, mor renk.

beyāzlatdır- (بیاضلاتدیرمق) (Ar. + T.) re. Beyaza dönüştürmek.

biraz müddet zarfında (برآز مدت ظرفنده) (T. + Ar. + T.)
mat. Biraz/bir süre sonra, bir süresince.

būḫalemūn (بوڤلمون) (Fa.) re. Sık sık renk değişimini ifade eden bir kavram, rengârenk.

cüz' (جزئ) (Ar.) mat. Miktar.

çivîdî (چيويدي) (T. + Ar.) re. Çivit rengi, yani koyu mavi rengi, lacivert.

ekşeriyet (اکثریت) (Ar.) mat. Bir parçanın en büyük kısmı, en büyük kısım.

elvān (الوان) (Ar.) re. Renkler.

gayr-ı merî (غير مرئی) (Ar.) re. Renksiz.

ğayr-ı mülevven (غير ملون) (Fa.) re. Renksiz.

havā-yı nesîmî (هوای نسیمی) (Fa.) coğ. Atmosfer.

Hind ağacı (هند آغاجی) (Fa. + T.) bot. Geniş bir bitki ailesinden Güneydoğu Asya, Hindistan gibi yerlerde görülen aromatik kokulu bir ağaç.

ictimā' (اجتماع) (Ar.) mat. Toplam.

keşret (کثرت) (Ar.) mat. Sayıca fazlalık, maddenin çokluğu.

kırmızılan- (Ar. + T.) (قيرميزيلانمق) re. Kırmızı reнге bürünmek.

kırmızıyı andırır sarı (Ar. + T.) (قيرمزی یی آکديرر صاری) re. Kırmızımtırak sarı renk, dudu burnu rengi.

ḳula (قوله) (T.) re. Kirli sarı, samana çalar renk.

lāl (لال) (Fa.) re. Parlak kırmızı renk.

litre (لیترا) (Fr.) mat. Sıvıları ölçmek için kullanılan ölçü birimi.

mā'î (مائی) (Ar.) re. Mavi.

mā'îleş- (ماتیلشمک) (Ar. + T.) re. Mavi hâline gelmek.

mā'îleşdir- (ماتیلشدیرمک) (Ar. + T.) re. Maviye dönüştürmek.

mahrūt (مخروط) (Ar.) geo. Koni.

masura (ماسوره) (Yu.) geo. Koni veya silindir biçiminde ölçüm amacıyla kullanılan araç.

māzî (مازی) (Fa.) bot. Servigillerden, düz gövdeli, yassı dallı, almaşık yapraklı bir meşe ağacı.

mülevven (ملون) (Ar.) re. Renkli.

müsāvî (مساوی) (Ar.) mat. Eşit.

müşennā (مثنأ) (Ar.) mat. İki kat, ikişer.

mütefāvit miḳdār (متفاوت مقدار) (Ar.) mat. Farklı miktar, farklı oran.

mütenāsib (متناسب) (Ar.) mat. Orantılı.

mütenevvi'ü'l-elvān (متنوع الالوان) (Ar.) re. Rengârenk.

nisbet (نسبت) (Ar.) mat. Oran.

noḫūdî (نخودی) (Fa. + Ar.) re. Nohut rengi, kirlenmiş sarı rengi.

rengē tebdîl it- (رنکه تبدیل ایتمک) (Fa. + T. + Ar. + T.) re. Söz konusu rengine değiştirmek, hâline getirmek.

rengi i'āde it- (رنکی عاده ایتمک) (Fa. T. + Ar. + T.) re. Rengi eski hâline dönmek, rengi geri dönmek.

rengini tebdîl it- (رنکنی تبدیل ایتمک) (Fa. + T. + Ar. + T.) re. Bir rengi değiştirmek.

renk-i ašlî (رنک اصلی) (Fa. + Ar.) re. Öz rengi, ana renk.

santiḡram (سانتیگرام) (Fr.) mat. Bir gramın yüzde biri.

şeffāf ol- (شفاف اولمق) (Ar. + T.) re. Saydamlaşmak, saydam bir rengine dönüşmek.

tebdîl-i renk itmesi (تبدیل رنک ایتمک) (Fa. + T.) re. Renk değişmesi.

tebeddül-i elvân (تبدل الوان) (Fa.) re. Renklerin değişimi.

telvîn it- (تلوين ايتمك) (Ar. + T.) re. Renk vermek, boyamak.

yeşillet- (يشيالتمك) (T.) re. Yeşile dönüştürmek.

zamğlı (ضمغلى) (Ar. + T.) bot. bazı ağaçların kabuklarından çıkararak donuk hâlde duran ve erişiği yapıştırması için kullanılan turuncumsu bir madde.

3. Sonuç

Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'in *Bukalemun-ı Kimya* adlı kitabının tanıtılması ve incelenmesi sonucunda bazı verilere ulaşılmıştır. Buna göre:

İlk olarak eserin klasik kimya eserlerinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. *Kimyasal bukalemun* adlı konunun okullarda, laboratuvarlarda gösterişli bir renk deneyi reaksiyonu olmasından ötürü eserin eğlence, ilgi çekme amaçlarına yönelik yazıldığı ve öğretici nitelik taşıdığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda yazarın alandaki bilgisini ve çok yönlülüğünü entelektüel bilgi birikimiyle harmanlayarak kendi bilimsel kişiliğini yansıttığı söylenebilir.

Eser dönemine göre sade bir dille yazılmasına rağmen teknik kavramlar içermesinden dolayı kolay anlaşılabilmesi için içeriğindeki teknik terimlerin bilinmesi gerekmektedir. Uşaklıgil'in eserde kullandığı anlatım uygulayıcı ve tarif edicidir. Eserin kurgusu ise işlem ve sonuç şeklinde olup son derece tekniktir. Uşaklıgil, deneyde elde edilecek rengi gerekli malzeme, ölçü ve koşullarla işlemin içinde tarif etmekte ve gerçekleşen sonucu aktarmakta; bazı bölümlerde de sonucun sebebini açıklamaktadır. Baştan sona okunduğunda eserin bir deneme ve yanılma yöntemiyle yazılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Bukalemun-ı Kimya'da konu renk değişimleri ve kimyasal tepkimeler üzerine olduğu için terimlerin çoğu kimya, sonrasında konu dolayısıyla renkler ile ilişkilidir. Bunun dışında sırasıyla matematik ve botanik terimleri karşımıza çıkmaktadır. Yazar, tarif edilen deneylerde renk değişimlerinin gerçekleşmesinde ölçü, hesaplama ve nicel ifadelerle gerek duyulmasından dolayı matematik terimlerine; deney için malzeme unsuru olarak bitki, meyve ve sebze kullanılmasından dolayı da botanik terimlerine ihtiyaç duymuştur.

Terim varlığı açısından element ve bunların bileşik isimleri kimya alanında en fazla geçen terimlerdir. Bu terimlerin dilsel oranına bakıldığında ise öncelikle tamlama kurulumundan dolayı Farsça alıntı sözcükler çoğunluktadır. Sonrasında Arapça, Türkçe, Fransızca ve Yunanca terimler gelmektedir. Fransızca ve Yunanca alıntılarının çoğunluğu kimya terimlerine aittir. Bu terimlerin bir kısmı Arapça ek (Ör. -iyyet, -î) getirilerek oluşturulmuştur. Ör. azot-azotiyyet, kiyanus-kiyanusiyyet. Metinde geçen Türkçe kimya terimlerinin neredeyse hepsi fiillerden oluşmakta, bu fiillerin bir kısmını yalın fiiller (ör. batır-) bir kısmını da Arapça ya da Farsça sözcüklerin kullanımıyla ortaya çıkan birleşik fiiller (ör. tahlil et-) oluşturmaktadır. Metnin terim örüntüsüne göre Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'in Fransızca, Yunanca, Arapça, Farsça dillerinde okuduğu kaynaklardan, aldığı eğitimlerden faydalandığı ve entelektüel bilgisini göstermek istediği sonucuna varılabilir. Ayrıca Tanzimat ve Servet-i Fünûn sanatçılarının Batı etkisinde kalmalarının da bunda rol oynadığı düşünülebilir.

Çalışmanın tarihî kimya terimlerinin anlaşılmasına, bilim tarihi terminolojisine ve kimya konulu tarihi metin incelemelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türkçe açısından terimlerin kavram alanına ilişkin dağılımları şöyle açıklanabilir:

- **Element/Bileşik terimleri** :
bakır, temür/timür, tuz
- **Kimyasal madde terimleri** :
boya, boya-, kül
- **Miktar terimleri** :
tamlama
- **Kimyasal özellik bildiren terimler** :
aşındırıcı, tüten, ısınmış, kızgın
- **Değişim bildiren terimler** :
kuru-, turul-, yan-
- **Tarif terimleri** :
at-, batır-, bırak-, çalka(la)-, boya-, ıslat-, koy-, sıva-, yıka-, yak-

Eserde geçmiş yüzyıllardan beri kullanılan Arapça *hadid*, *milh*, *zeheb* ve *müvellidü'l-humûza*; Farsça *zîbak*, *zerrîn*, *kükürt* gibi element ve bileşik terimleri dikkat çekmektedir. Özellikle Fransızca terimler, bileşik ve element adlarında bir hayli *kullanılması* yazarın Fransız kaynakları okumasından anlaşılmaktadır. *Klor*, *kükürt*, *kerom*, *bizmut*, *azot*, *soda*, *keobalt*, *barit*, *baryum*, *manganez*, *potas*, *bakır* gibi alıntı kimya terimleri günümüzde teknik kimya terimleri olarak varlığını sürdürmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmayı okuyarak fikirlerinle katkı sağlayan ve önerilerini eksik etmeyen Sayın Doç. Dr. Şermin Kalafat ve Arş. Gör. Yasin Kaya'ya teşekkür ederim.

Kısaltmalar

Ar.:	Arapça
biy.	Biyoloji
bot.	Botanik
coğ.	Coğrafya
Fa.	Farsça
Fr.	Fransızca
geo.	Geometri
İt.	İtalyanca
mat.	Matematik
re.	Renk
T.	Türkçe
Yu.	Yunanca

Kaynaklar

Açık Radyo, 2022. *Şermin Kalafat ile Hâlid Ziya Uşaklıgil'in Hesap Oyunları Üzerine*. <https://open.spotify.com/episode/7KGBQiswl5rED7jywTdiMP?si=005c91c6754f4107> (Erişim tarihi: 17.10.2022).

Ariş, E., 2011. *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Karakter ve Tip Oluşumu*. Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 72 Sayfa.

Cipan, J., Sourisseau, J., 1999. Chimie et couleurs. *Bulletin de l'union des physiciens*, 93: 119-123.

Ergün Atbaşı, N., Üstün, K., 2021. Halit Ziya Uşaklıgil'in Sanata Dair'inde Tercüme Üzerine Fikirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (42): 225-256.

Fernández-Terán, R. J., Sucre-Rosales, E., Echevarria, L., Hernández, F. E., 2022. A Sweet Introduction to the Mathematical Analysis of Time-Resolved Spectra and Complex Kinetic Mechanisms: The Chameleon Reaction Revisited. *Journal of Chemical Education*, 99: 2327-2337.

Günergun, F., 2003. Ondokuzuncu Yüzyıl Türkiye'sinde Kimyada Adlandırma. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 5(1): 1-32.

Huyugüzel, Ö. F., 2010. *Edebiyatımızın Zirvesindekiler - Halit Ziya Uşaklıgil*. 2. Baskı. Akçağ Yayınları, Ankara.

İhsanoğlu, E., Şeşen, R., Bekar, M. S., Gündüz, G. and Bulut, V., 2006. *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*. Cilt II. IRCICA, İstanbul.

Kalafat, Ş., 2020. Hâlid Ziyâ Uşaklıgil'in Matematik Kitabı Üzerine: "Hesap Oyunları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (69): 102-123.

Kerman, Z., 2012. Halit Ziya Uşaklıgil. *T.C. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42: 227-229.

NIH, 2022. *National Library of Medicine*. <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/> (Erişim Tarihi: 19.10.2022)

Okumuş, S., 2022. *Servet-i Fünûn Edebiyatı (Hikâye ve Roman)*. *Ders Notu*. <http://www.salihokumus.com/kategori.asp?UKatID=13> (Erişim Tarihi: 16.09.2022).

Şimşek, R., 2013. *Hâlid Ziyâ'nın "Fransız Edebiyatı'nın Nümune ve Tarihi" Adlı Eseri ve Değeri*. FSMV Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 108 Sayfa.

Türk Dil Kurumu, 2022. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

Uşaklıgil, H. Z., 1308 [1891]. *Bâkalemun-ı Kimyâ*. İzmir: Kitapçı Arakel. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Arşiv No: 818.3 UŞA.

Uşaklıgil, H. Z., 2017. *Rubun Lisansı, İlm-i Sîma*. Büyüyenay Yayınları, İstanbul.

Uzunkaya, U. 2018. A Turkish Alchemical Treatise: 'Aşık Paşa's Risâle-i Kimyâ. *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, 28 (2): 205-230.

Weeks, M. E., 1960. *Discovery of the Element*. Sixth Edititon. Journal of Chemical Education, Washington.

Yılmaz, B., 2015. *Kitapçı Arakel'in Yayın Katalogları*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 356 Sayfa, Ankara.

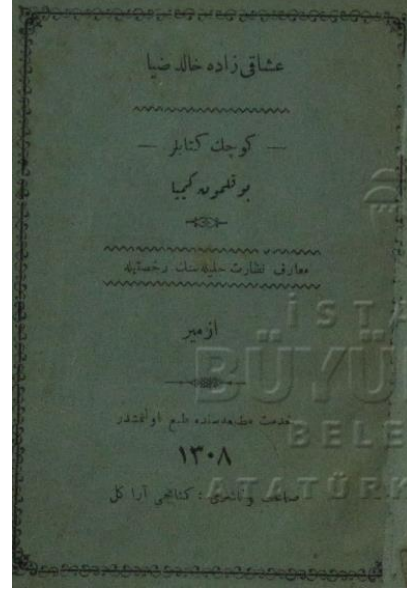
Yüce, M., 1956. *Halid Ziya Uşaklıgil'in Makaleleri*. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Ana Bilim Dalı, 237 Sayfa.

Terimler İçin Yararlanılan Kaynaklar

- Ayverdi, İ., 2010. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul.
- Devellioğlu, F., 2017. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 33. Baskı. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Fluery, 1291 [1874]. *Kimya-yı askerî*. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Arşiv No: 540 FLE.
- Glim-Lacy, J., Kaufman, P. B., 2006. *Botany Illustrated: Introduction to Plants, Major Groups, Flowering Plant Families*. Second Edition. Springer-Verlag, New York.
- Günergun, F., 2003. Ondokuzuncu Yüzyıl Türkiye'sinde Kimyada Adlandırma. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 5(1): 1-32.
- Redhouse, S. J. W., 2001. *A Turkish and English Lexicon Shewing in English The Significations of the Turkish Terms*, 2. baskı. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Remzî, D. H., 1888 [2018]. *Lügat-i Remzî*. Birinci, A. (Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Samî, Ş., 1899 [2019]. *Kamus-ı Türkî*. Yavuzarslan, P. (Haz.). TDK Yayınları, Ankara.
- Samî, Ş., 1911. *Kamus-ı Fransévî: Musavver Türkçe'den Fransızca'ya Lügat (Dictionnaire Turc-Français)*. Mihran Matbaası, İstanbul.
- Willis, J. C., 1919. *A Dictionary of the Flowering Plants and Ferns*. Fourth Edition. The University Press, Cambridge.
- Yaşar, B., 2018. Bitkilere Zarar Veren Böceklerde Beslenme. Yaşar, B. (Ed.), *Ziraat Mübendishliğinde Bitki Koruma*. ss. 25-33.
- Yıldırım, R. V. 2011. *Türkiye'de Adli Tıp Eğitiminin Öncüleri ve Gelişimi (1846-1933)*. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 163 Sayfa, İstanbul.

Ekler:

Ek-1. Bukalemun-ı Kimya'nın Kapak Sayfası

Şekil 1: Bukalemun-ı Kimya'nın kitap kapağı (Uşaklıgil, 1891).

Ek-2. Bukalemun-ı Kimya Metninin Çeviri Yazısı

Ek-2.1. Metnin Çeviri Yazıya Aktarımında Uygulanan Yöntem

1. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan veya seyrek kullanımda olan sözcüklerin aslı yazımı korunmuştur. Ör. mâ'îyyet, hadîd, işbâ'.
2. Kimya terimi olarak yer alan alıntı sözcüklerin asıl hâlleri korunmuş ve ünsüz uyumu dikkate alınmamıştır. Ör. iyoddan, müzâbda.
3. Terim dışında kalan sözcüklerdeki eklerde ünsüz uyumu dikkate alınmıştır. Ör. almakda-almakta, girmekden-girmekten.
4. Farsça ve Arapça tamlama ile kurulan sözcükler aynen korunmuştur.
5. Metinde geçen Arapça zarflar ve bunlarla kurulmuş sözcükler bitişik, ayın “ع ve hemze “ء” olmadan yazılmıştır. Ör. binâ'en-'aleyh-binâenaleyh, bi'l-'akis-bilakis.
6. Sözcük başında yer alan ayın “ع çeviri yazıda verilmemiş, sözcük sonunda yer alanlar ise verilmiştir.

7. Terim dışında kalan sözcüklerde hemze “” ء çeviri yazıda gösterilmemiştir.

8. Art damak n’si ‘ŋ’ harfî ك çeviri yazıda gösterilmemiştir.

9. Metnin orijinalinde geçen sayfa numaraları köşeli ayraç [] ile gösterilmiştir.

10. Metinde eksik yazılmış ekler üçgen < > içinde gösterilmiştir.

11. Yazarın başını numalandırarak verdiği başlıklar aynı şekilde aktarılmış, sadece kalın bir şekilde başlıklar belirtilmiştir.

Ek-2.2. Metinden Bir Parça

5. Bir Miktar Nişasta ile Renksiz Bir Mâyi’i Maileştirmek

Bir su kadehinin içine bir miktar güzelce muhafaza olunmuş iyod vaz’ ediniz.

İyod ekseriyet üzere birtakım ameliyât mukaddimeden sonra harîk veya sünger külünden istihrâc olunan [7] bir maddedir ki suda pek güç; esîr ve alkolde pek suhûletle hall olur.

Eğer ekmek, un, patates gibi hâvi nişâ olan şeylere hall olunmuş iyoddan bir katre damlatılırsa eşyâ-yı mezkûre derhâl mai bir renk alır.

İyod suda münhall olduğu zaman mâyi’ mezkûrede o derece az bulunur ki ancak esmerimsi ve sarımtırak bir renk verebilir.

Lâkin mezkûr mâyi’e bir miktar suda haşlanmış nişasta konursa biraz müddet zarfında tamamen maileşir. Hatta bir suda iyodun mevcûdiyyet veya fakdâniyeti bilinmek için nişasta isti’ mâl olunur. Bu vâsita-ı teftîş o derecelerde müemmendir ki mâyi’in derinindeki iyodu [8] dört yüz elli binde bir nisbetinde olsa dahî meydan-ı alâniyyet çıkarır.

6. Siyah Bir Mâyi’i Renksiz Bir Katre Damlatarak Şeffaf Hâline Getirmek

Mürekkebin içine bir damla klor veyâhûd hâmız damlatınız. Mürekkebe ânide rengini kaybeder, berrâk su hâlini alır.

7. Bir Mâyi’i Üç Kaba Vaz’ Ederek Rengini Üç Defa Tebdil Etmek

Hint ağacından bir miktar suda haşlayınız. Badehu üç kap alıp derinlerini ber-vech-i âtî ıslatınız:

Birincisi: Sirke ile

[9] İkincisi: Bir potas mahlûlüyle

Üçüncüsü: Bir şâbb mahlûlüyle

Hint ağacının haşlanmış suyunu bu kadehlerin birincisine vaz’ ederseniz kırmızımsı olan bu mâyi’ biraz çalkamakla şeffaf olur.

İkinci kadehe koyunuz, tekrar kırmızılaşır, eğer üçüncüye ko<ya>rsanız simsiyah olur.

8. Mürekkebin Rengini Tebdil ve İade Etmek

Derininde mürekkebe bulunan bir kap derinine cüzî miktar hâmız-ı kibrîti koyacak olursanız hâmız-ı mezkûr mürekkebe mevcut olan temür ile yeşilimsi bir kibrît-i hadîd teşkil ederek mürekkebin rengini tebdil eder.

[10] Eğer mezkûr mürekkebe bir müddet sonra taht karboniyet-i potas ilave ederseniz renk-i aslîni ihraz eder.

Bunun sebebi temürden ziyade hâmıza kibrît ile münasebeti olan potasın hâmız-ı mezkûr ile ictimâ’ edip temürü mücerred bırakması ve temürün dahî mürekkebe mevcut olan hâmız-ı afes ile bilihtimâ siyah rengi istihsâl eylesidir.

9. Mai Rengi Arzuya Teb’ aiyyeten Mahv ve Kâim Olan Bir Mâyi’

Nişâdır suyu bakırı hall eden mâyi’lerden biridir. Mâyi’-i mezkûrle hall olunmuş bakır, hevâ ile münasebette bulunduğu zaman mai, kaplı bir şişe derinine hıfzedildiği zaman şeffaftır.

İşbu garibenin hikmeti iyice teayyün edememiştir.

[11] 10. Hiç Dokunmaksızın Bir Mâyi’in Rengini Dört Defa Tebdil Etmek

Bir şişe<nin> derinine bir miktar kâvî potas mahlûlü vaz’ edip içine onda biri kadar tuz hâlinde

azotiyet-i kobalt atınız. İşbu tuz derhâl hall olur, humz-ı kobalt teşkîl eder, mâyi' maileşir.

Eğer şişesini tıkarsanız mâyi' yekdiğerini müteâkiben sarı, nohudî, kırmızı renklerini kesbeder.

11. Şeffaf Bir Mâyi' i Kezâlik Şeffaf Bir Katre ile Süt Hâline Koymak

Bir kadeh suyun içine bir damla hâmız-ı klor-ı mâ' atıp çalkadıktan sonra bırakınız. Eğer işbu [12] mâyi'in derinine, velev pek cüzî olsun, bir damla azotiyet-i fidda atacak olursanız mâyi' derhâl koyu süt hâline gelir.

Kadehin içinde bir milyon iki yüz elli binde bir cüz' hâmız-ı klor-ı mâ' bulursa yine ayn-i netice istihsâl olunur.

12. Şeffaf Bir Mâyi' i Kezâlik Şeffaf Bir Katre ile Beyazlattırmak

Su ile memlû bir kap derinine kireç vaz' edip yirmi dört saat bırakınız. Badehu çalkalayarak bir ince bezden süzünüz.

Bu mâyi'in içine birkaç katre hummâziyyet-i nişâdır atınız. Derhâl mâyi'in süt gibi olarak kabın dibine beyaz posalar döktüğü müşâhede edilir ki bunlar hummâziyyet-i kilsten başka bir şey değildir.

[13] 13. Menekşelerin Rengini Mahvedip Kırmızı, Yeşil ve Beyaz Renklerle Telvîn Etmek

Menekşeleri âdî su ile ıslatınız. Kırmızı boyamak istediğınızı hâmız-ı klor-ı mâ' buhârına, yeşil boyamak istediğınızı nişâdır buhârına, ve beyazlandırmak istediğınızı klor veya kükürt buhârına tutunuz ve eğer hoşunuza giderse bu mütenevviü'l-elvân benefşelerden küçük bir demet yapıp elbisenizin iliğine takınız.

EGE BÖLGESİNDE GELENEKSEL KULLANIMI OLAN AĞAÇ TÜRLERİNİN YÖRESEL ADLARI¹

Ece Sevgi¹, Ünal Akkemik²

¹ Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı, Fatih-İstanbul, İletişim: esevgi@bezmialem.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8247-5178

² İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Orman Fakültesi Orman Botaniği Anabilim Dalı, Bahçeköy-İstanbul, İletişim: uakkemik@iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2099-5589

Özet

Türlerin geleneksel kullanımını inceleyen birçok etnobotanik çalışma Ege Bölgesinde ağaçlardan yararlanma bilgisini ortaya koymaktadır. Ege Bölgesinde özellikle gıda, ilaç, barınak, yakacak, eşya yapımı, boya vb. çeşitli alanlarda yararlanılan ağaç türlerinin halk arasında tanınırlığının yaygın olduğu ve bu bitkilere farklı yöresel adlar verildiği bilinmektedir. Bu çalışmada, bölgedeki etnobotanik ve geleneksel bitki kullanımını belirleyen çalışmalar incelenmiş ve yöresel adları ile ağaçların yer aldığı 47 yayın değerlendirilmiştir. Çalışmamızda 96 ağaç taksonuna ait 390 adet yöresel ad kullanımı tespit edilmiştir. Bu sayılar bölgede ağaç türlerinin iyi tanındığının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bölgede 33 ağaç bir bitkiadı (fitonim) ile kayıtlıdır. Eski dönemlerden bu yana meyveleri kullanılan; *ceviz*, *ayna*, *kestane*, *ığde*, *zeytin* ve *şeftali* buna örnek verilebilir. Bölgede aynı türe farklı adlar verildiği gibi farklı türlerin de aynı bitkiadı ile anıldığı belirlenmiştir. “Çitlenbik” adının *Celtis australis* L. ve *Pistacia terebinthus* L. türleri için, “kızılçak” adının *Cornus mas* L., *Crataegus monogyna* Jacq., *Juniperus oxycedrus* L. türleri için kullanıldığı saptanmıştır. Ayrıca *kızılçam* olarak bilinen *Pinus brutia* Ten. ve *karaçam* adı ile tanınan *Pinus nigra* J. F. Arnold. subsp. *pallasiana* (Lamb.) Holmboe türlerinin sınırlı sayıda çalışmada *akeçam* olarak ortak bir ad ile adlandırıldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, bölgede geleneksel kullanımı olan çok sayıda ağaç türüne verilen bitkiadları çeşitliliği ile kültürel zenginliği yansıtmaya açısından da önemli bir birikim olduğu gösterilmiştir. Yöresel adların değerlendirilmesi için yapılacak çalışmalarda ağaçların bilimsel adları da dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ege Bölgesi, ağaç türleri, yöresel adlar, fitonim, etnobotanik

LOCAL NAMES OF TREE SPECIES TRADITIONALLY USED IN THE AEGEAN REGION

Abstract

Many ethnobotanical studies examining the traditional use of species reveal the knowledge of benefiting from trees in the Aegean Region. In the Aegean Region, especially food, medicinal, shelter, fuel, goods making, paint, and so on. It is known that tree species used in various fields are well known among the public and these plants are given different local names. In this study, the studies determining the ethnobotanical and traditional plant usage in the region were examined and 47 publications with the local names of trees were evaluated. In our study, 96 tree taxa were given 390 local names were determined. These numbers can also be considered as an indication that tree species are well-known in the region. 33 of the tree species in the region are recorded with one plant (phytonym). Its fruits have been used since ancient times; *ceviz*, *ayna*, *kestane*, *ığde*, *zeytin* ve *şeftali* can be given as examples. It has been determined that different names are given to the same plant in some provinces, as well as different species are referred to by the same local name. It has been found that the name “çitlenbik” is used for *Celtis australis* L. and *Pistacia terebinthus* L., and the name “kızılçak” is used for *Cornus mas* L., *Crataegus monogyna* Jacq., and *Juniperus oxycedrus* L. Moreover, *Pinus brutia* Ten, known as *kızılçam*, and *Pinus nigra* J. F. Arnold. subsp. *pallasiana* (Lamb.) Holmboe known as *karaçam* were found to be named with the common name as *akeçam* in a limited number of studies. The outcome of this study has shown that there is an important accumulation in terms of reflecting the cultural richness with the diversity of plant names given to many tree species that have traditional usages in the region. The scientific names of the trees should also be taken into account in the studies to be carried out to evaluate local names.

Keywords: The Aegean region, tree species, local names, phytonym, ethnobotany

¹ Bu çalışma I. Uluslararası Adbilim Sempozyumunda (22-24 Nisan 2021) sunulan ve bildiriler kitabında (Aralık 2021) tam metin yayınlanan çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

1. Giriş

Türkiye zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Özellikle yaklaşık 11.000 doğal çiçekli bitki ve eğrelti türü ile ılıman iklim kuşağının en zengin floraya (bitki örtüsü) sahip ülkesidir (Davis ve ark.,1965-1985, 1988; Güner ve ark., 2000, Güner, 2012). Bitki örtüsünün önemli bir unsuru olan ağaç türleri açısından da ülkemiz oldukça çeşitlilik göstermektedir (Akkemik, 2020).

Ağaç türleri, bir bölgedeki bitki örtüsünün esas unsuru olmanın yanı sıra insan yaşamında da birçok alanda önemli bir yere sahiptir. Hem kültürel hem de ekonomik değeri ile yüzyıllar boyunca insanların bitki kullanımlarında yerini almıştır (Kızılarlan ve Sevgi, 2013; Altundağ Çakır, 2017; Okan ve ark., 2017; Akkemik ve ark., 2019). Gıda, tedavi, barınak, yakacak, eşya yapımı, boya, inanç ve benzeri kullanım çeşitliliği ağaç türlerinin yöre insanı tarafından tanınırlığını göstermektedir. Aynı zamanda günümüze kadar yapılan çalışmalar sonucunda yöresel ad verilen ağaç türlerinin sayısının fazlalığı ve her bir türe verilen yöresel adların çeşitliliği dikkat çekmektedir (Baytop, 2007; Tuzlacı, 2011).

İnsan yaşamında bitkilerin vazgeçilmezliği bitki adlandırmalarını önemli bir alan haline getirmiştir (Önler, 2004:273). Bitkilere verilen isimler bir kimliğin ifadesidir ve aynı zamanda derin bir kültürün göstergesidir ve Türkçe bitkiadları konusunda oldukça zengindir (Şahin, 2016:781). Bitkileri tanıma ve adlandırma kültürünün altında öncelikle bitkilerden faydalanma eğilimi yatmaktadır (Alkayış, 2007:3-4; Baytop, 2007; Tuzlacı, 2011). Farklı amaçlarla yararlanılan bitkilere verilen yöresel adlar, sözlü veya yazılı kaynaklar ile nesilden nesile aktarılan ve her bölge ve toplum için kendine has önemli bir kültür varlığıdır (Ertuğ, 2004a:182; Ertuğ, 2014). *Alaç* ve *armut* gibi ağaç adlarının çok eski dönemlerden bu yana kullanılması bitki adlandırma kültürünün derinliğini yansıtmaktadır (Küçük, 2010; Küçük ve Yıldız, 2016). Türk dili tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan “Divan-ı Lügat-i Türk” Türkçede bitki adları ile ilgili en eski kaynaklardan biridir (Oturakçı, 2012:195-212). 16. yüzyılda Farsçadan Türkçeye çevrilen Cami’ül-Fürs adlı sözlükte günümüzde kullanımı devam eden bitkiadları olduğu bilinmektedir (Şahin, 2007). Eski eserlerde yer alan bu adların bir kısmı halen günümüz Türkçesinde geçerliliğini korumakta ve kullanılmaktadır (Baytop, 2007; Şahin, 2007:571; Gümüşatam, 2010:1046; Şahin, 2016:781). Günümüz Türkçesinde halen kullanımı olan ağaç adlarına örnek olarak alma, ayva, çınar, erik, igde, kayın ve söğüt verilebilir.

Bitkilerin adlandırılması farklı disiplinlerdeki araştırmacıların çalışmalarına konu olmuştur. Bu çalışmaların başında oldukça önemli bir yer tutan fitonim gelmektedir. Fitonim, her türlü ağaç, çalı, ot, çiçek ve mantar adını ifade etmekte ve adbilim (onomastik) açısından fitonimleri inceleyen alana da fitonimi denilmektedir. Şahin (2015; 2016) çalışmalarında Fitonim için “bitkiadı” ve fitonimi için ise “bitkiadbilim” terimlerini önermiştir.

Yöresel bitki adlandırılması konusunda katkısı olan bir diğer çalışma alanı da insan-bitki ilişkisini inceleyerek bitkilerin geleneksel kullanımını belirleyen etnobotanik araştırmalardır. Bu kapsamdaki araştırmalar, bitkilerin geleneksel kullanımını yörede yüz yüze görüşmeler ile derleyerek bilimsel süzgeçten geçirip insanlığın hizmetine sunmaktadır (Tuzlacı, 2011; Ertuğ, 2014). Böylece bitkilerin farklı alanlarda kullanımları hakkında deneme yanılma yoluyla edinilmiş ve uzun bir zaman sürecinden geçerek günümüze kadar ulaşmış çok değerli kültürel bilgiler kayda alınmaktadır. Aynı zamanda geleneksel kullanım bilgilerinin yanı sıra bitkilerin yöresel adları da kaynak kişilerden derlenmektedir (Yıldırım, 2004:183). Bu yöresel adlar, uzman araştırmacılar tarafından teşhis edilen bitkilerin bilimsel adları ile eşleştirilmekte ve teşhisi yapılan her bir kurutulmuş bitki örneği de herbaryumlarda saklanmaktadır. Etnobotanik çalışmalarda oluşturulan bu derleme listeleri aynı zamanda bitkiadbilim çalışmalarına da konu olacak veriler oluşturmaktadır. Bazı bölgelerde yapılan etnobotanik çalışmalar sonucunda derlenen ad bilgileri ayrı bir çalışma olarak da yayınlanmaktadır (Altundağ ve Özhatay, 2009; Kızılarlan ve Özhatay, 2009; Sevgi ve Kızılarlan, 2013; Doğan ve Tuzlacı, 2015; Şenkardeş ve Tuzlacı, 2016; Sevgi ve ark., 2018; Köysal ve Altundağ, 2020; Yener, 2022). Söz konusu bu alanların dışında; mesleklerinde bitkiadlarını yoğun kullanan biyologlar, ormancılar ve ziraatçılar tarafından da bitkiadları üzerine eserler ortaya konulmaktadır (Sevgi, 2015).

Bitkilerin yöresel adlarının ülkemizde bölgelere göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Aynı bölgede dahi bir bitkiye çok çeşitli yöresel adların verildiği etnobotanik çalışmalardaki bilgilerden anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2004:176). Bir yöresel adın farklı bitki türleri için kullanılması veya aynı bitkinin birden fazla ad ile tanınması bu zengin adlandırma kültürünü ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte özellikle çalışma ekibinde botanik uzmanları olmayan bazı çalışmalarda bitkiadının hangi bitkiyi temsil ettiğinin belirlenmemesi (veya belirtilmemesi) ve bilimsel bitki adı ile eşleştirilmemesi bilginin doğru olarak gelecek nesillere aktarımında sıkıntılarının oluşmasına sebep olmaktadır. Etnobotanik çalışmalar sonucunda kaynak kişilere dayandırılarak bitki

adlarının derlenmesi ile elde edilen veriler bu zorlukları aşma konusunda bizlere daha güvenilir bilgiler sunmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda bitkilerin bilimsel teşhisinin yapılması ve herbaryum örneğinin oluşturulması da bilginin kontrol edilebilirliğini sağlamaktadır. Fakat bu çalışmalarda da bitkiadları adbilim disiplini, köken, yapı, anlam ve ad verme geleneği açısından araştırılmamaktadır. Sadece kültürel ve daha da özelden kullanım zenginlikleri kayda alınmakta ve sonuçta adbilim açısından irdelenmek üzere önemli bir alt veri oluşturulmaktadır. Bazı çalışmalarda bitkiadları konusunda tek uzmanlık alanının yetersiz kaldığı ve bu durumun ortadan kaldırabilmesi için araştırmalarda farklı disiplinlerden uzmanların birlikte çalışması gerekliliğinin önemli olduğu belirtilmiştir (Sevgi ve Akkemik, 2014a; Sevgi ve Akkemik, 2014b; Şahin, 2016; Sevgi ve ark., 2018).

İnsan-doğa ilişkisini, bitkilerin ve dolayısıyla ağaçların geleneksel kullanımını inceleyen birçok etnobotanik çalışma Ege Bölgesinde bitki türlerinden yararlanma bilgisini ortaya koymaktadır. Ege Bölgesinde özellikle gıda, ilaç, barınak, yakacak, eşya yapımı, boya vb. çeşitli alanlarda kullanılan bitkilerin halk arasında tanınırlığının daha yaygın olduğu ve bu bitkilere farklı yöresel adlar verildiği bilinmektedir (Ertuğ ve ark., 2004; Bulut ve Tuzlacı, 2013; Gürdal ve Kültür, 2013; Arı ve ark., 2015; Bulut ve ark., 2017). Bu kapsamda çalışmanın amacı, Ege Bölgesinde geleneksel kullanımı olan ağaç türlerinin yöresel adlarını mevcut çalışmalara dayalı olarak belirlemek ve bitkiadları kullanımının kültürel zenginliğini ortaya koymaktır.

2. Yöntem

Çalışma alanı olarak seçilen Ege Bölgesinin sekiz ili (Afyonkarahisar, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak) bulunmaktadır. Akdeniz fitocoğrafik bölgesi içinde yer alan bölge, sahip olduğu iklim, yeryüzü şekilleri, yükselti vb. özellikler sebebi ile bitki tür sayısı açısından oldukça zengindir. Ege Bölgesinde yüzün üzerinde doğal ağaç türünün yayılış yaptığı bilinmektedir (Akkemik, 2020).

Türkçe bitki adları ile ilgili sözlüklerde derlenen bitkiadlarının bilgi kaynağı (hangi köyde, ne zaman, kimden derlendiği vb.) belirsizdir. Bu sebep ile çalışma kapsamında sadece Ege Bölgesinde bilgi kaynağına (kaynak kişiye) dayalı olarak derlenmiş adları içeren tez ve yayınlar kaynak olarak tercih edilmiştir. Ege Bölgesinde etnobotanik ve geleneksel bitki kullanımı kapsamındaki 1993-2019 yılları arasında yapılan makale ve lisansüstü tez çalışmaları ağaç türlerinin yöresel adları açısından irdelenmiştir. Ulaşılan kaynak incelemeleri sonucunda bölgede yapılan ve içinde ağaçların geleneksel

isimlerinin geçtiği 47 çalışma olduğu belirlenmiştir (Mert ve ark., 1993; Çubukçu ve ark., 1994; Sayar ve ark., 1995; Honda ve ark., 1996; Akçiçek ve Vural, 2003; Ertuğ, 2004b; Ertuğ, 2004c; Ertuğ ve ark., 2004; Kahraman ve Tatlı, 2004; Tuzlacı, 2004a; Tuzlacı, 2004b; Şenol ve ark., 2005; Aslan ve ark., 2007; Kazan, 2007; Tuzlacı ve Sadıkoğlu, 2007; Kargıoğlu ve ark., 2008; Satıl ve ark., 2008; Uğurlu ve Seçmen, 2008; Uysal, 2008; Vural, 2008; Ugulu ve ark., 2009; Deniz ve ark., 2010; Kargıoğlu ve ark., 2010; Sarı ve ark., 2010; Çilden, 2011; Ugulu, 2011; Akyol ve Altan, 2013; Bulut ve Tuzlacı, 2013; Durmuşkahya ve Öztürk, 2013; Gürdal ve Kültür, 2013; Sağıroğlu ve ark., 2013; Sargın ve ark., 2013; Arı ve ark., 2015; Güler ve ark., 2015; Sargın ve ark., 2015; Bulut ve ark., 2017; Akan ve ark., 2018; Cesur ve Yüksel, 2018; Kıncal, 2018; Abakay, 2019; Akkavak Zurnacı, 2019; Batkan, 2019; Eroğlu Erik, 2019; Keskin, 2019; Şahin 2019; Tavas, 2019; Yılmaz, 2019).

Kaynaklarda verilen bitkilerin bilimsel adları güncel isimleri ile denetlenerek eşleştirilmiş son kabul edilen bilimsel adlar yöresel adları ile birlikte listelenmiştir (Akkemik, 2020; The Catalogue of Life, 2020; The Plantlist, 2021; Plants of the World Online, 2022). Sadece *Cistus*, *Sorbus* ve *Tilia* türlerinde bir karışıklığa sebep olmamak için 2022 güncel bilimsel isimleri listede değerlendirilmemiştir. Tür ve türün sadece 1 alt türü olarak verilen bilgilerin kayıt sayısı tür ismi altında toplanmıştır. Birden fazla alt takson bilgisi var ise her takson kaydı ayrı olarak hazırlanmıştır. Yöresel adların kayıt sayısının belirlenmesinde dikkat edilen hususlar aşağıda sunulmuştur.

✓ Aynı kelimenin bitişik ve ayrı yazımları araştırmacıların tercihlerine göre değişebileceği için tek ad olarak kabul edilmiştir. Örneğin *acıbadem* ve *acı badem*, *keçi boynuzu* ve *keçi boynuzu* vb.

✓ Bazı adların yazımında tek bir harf değişikliği görülmüş ve bu adlar ayrı ad olarak kabul edilmiştir. Örneğin; *acıbadem* ve *acıpadem*, *küner* ve *künar*, *çitlembik* ve *çitlenbik*, *melengeç* ve *menengeç*, *harup* ve *harıp*, *selvi* ve *servi* vb.

✓ Bazı bitkiadları hem ağaç kelimesi ile tamlama şeklinde kullanılmış hem de ağaç kelimesi olmadan kullanılmıştır. Bu kullanımların bitkinin özellikle çalı formu bitkilerden ayrımını ifade etmesinden dolayı tercih edildiği durumlar için 2 farklı isim olarak kabul edilmiştir. Örneğin; *çatlak* ve *çatlak ağacı*, *günlük* ve *günlük ağacı*, *sakız* ve *sakız ağacı*, *meşe* ve *meşe ağacı* vb.

✓ Bazı türlerin ağaç olarak halk tarafından iyi bilinmesine rağmen yine de ağaç ismi ile bitkiadları ifade edilmiştir. Bu adlar tek ad olarak kabul edilmiştir. Örneğin; *Çam* ve *çam ağacı*, *çınar* ve *çınar ağacı* vb.

✓ Bazı adların ifade edilmesinde ismin yalın ve i hali şeklinde kullanımı bulunmaktadır. Bu adlar tek ad olarak kabul edilmiştir. Örneğin; *kokar arduç* ve *kokar ardıcı* vb.

✓ İngilizce metinlerde bazı bitkiadlarının harflerinde Türkçe karakter kullanımı olmadan yazıldığı fark edilmiştir. Bu kapsamda belirlenebilen adlar tek ad olarak kabul edilmiştir. Örneğin; *Sığla Ağacı* yazılımı *Sığla ağacı* olarak kabul edilmiştir.

✓ Çalışmada kayıt sayısı olarak tüm kaynaklarda geçen bitkiadlarının geçme sayısı kabul edilmiştir. Çalışmada aynı türe verilen farklı yöresel adlar ayrı birer kayıt olarak düzenlenmiştir. Bu kayıt sayıları 1-4, 5-10, 11-20, 21-30, 31-40 ve 40-50 olarak altı sınıf altında incelenmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışma sonucunda Ege Bölgesinde geleneksel kullanımı olan 23 familyaya ait 96 ağaç taksonuna yöresel adların verildiği tespit edilmiştir (Çizelge 1). Bu türler için 390 farklı bitkiadı (fitonim) olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte bölgede doğal yayılış gösteren ağaçlar arasında 27 türün geleneksel kullanıma dayalı olarak incelenen kaynaklarda bir adlandırma kaydının olmadığı belirlenmiştir. Ama bu türlerin yöresel adı olmadığı anlamına gelmemekte sadece belirtilen çalışmalar kapsamında rastlanılmadığı şeklinde düşünülmelidir. Bu türler arasında *Acer campestre* L., *Fraxinus angustifolia* Vahl, *Pinus halepensis* Mill. ve *Quercus robur* L. verilebilir. Bölgede bulunan ağaçların %78'inin geleneksel kullanıma dayalı olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bu sayılar bölgede ağaç türlerinin iyi tanındığının da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çizelge 1. Ege Bölgesinde geleneksel kullanımı olan ağaç türleri ve yöresel adları.

	BİLİMSEL ADI	YÖRESEL ADLARI	Kaynaklar*
1	<i>Acer sempervirens</i> L.	Keleve, şimşir	27
2	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	At kestanesi	14, 33, 42
3	<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn	Boya, boya ağacı, kızılğaç	4, 45
4	<i>Alnus orientalis</i> Decne.	Boyalık, boya ağacı, kızılğaç	2, 19
5	<i>Carpinus betulus</i> L.	Gürgen	28
6	<i>Castanea sativa</i> Mill.	Kestane	3, 7, 19, 30, 33, 34, 37, 39
7	<i>Cedrus libani</i> A.Rich.	Andız, katran ağacı, künar ağacı, küner, sedir	1, 9, 22, 30, 45
8	<i>Celtis australis</i> L.	Çetlemik, çıtlık, çıtlık ağacı, çitemik, çitlembik, çitlenbik, karaçıtılık, melengeç, menengeç, şertlemik	4, 11, 19, 25-27, 31, 32, 34, 37, 39, 42, 45, 46
9	<i>Celtis tournefortii</i> Lam.	Sarı çıtlık	19
10	<i>Ceratonia siliqua</i> L.	Gevrecik, harıp, harmut, harnup, harup, keçi boynuzu, keçiboynuzu	2, 4, 5, 11, 12, 17, 26, 28, 30, 33, 34, 41, 42, 45, 47
11	<i>Cercis siliquastrum</i> L.	Elguvan, elikovan, erguvan, gelincik, gelincik ağacı, gevrecik, iliguvan, melengeç	10, 19, 34, 36, 46
12	<i>Citrus × aurantium</i> L.	Kızilekşi, turuç, turunç	17, 18, 26, 35, 45
13	<i>Citrus aurantiifolia</i> L. (Christm.) Swingle	Bergamut	28, 45
14	<i>Citrus bergamia</i> Risso et Poitet	Bergamot	18
15	<i>Citrus x limon</i> (L.) Osbeck	Limon	17, 18, 21, 26, 30, 33, 45
16	<i>Citrus maxima</i> (Burm.) Merr.	Greyfurt, pomilen	17
17	<i>Citrus paradisi</i> MacFad.	Greyfurt	28, 45
18	<i>Citrus reticulata</i> Blanco	Mandalina, kinin	17, 18, 28, 45
19	<i>Citrus sinensis</i> (L.) Osbeck	Portakal	18, 21, 26, 28, 30, 45
20	<i>Cornus mas</i> L.	Güren, kızılçık	10, 20, 33
21	<i>Crataegus azarolus</i> L.	Alıç, ahlat	6, 16, 19, 21, 30

Çizelge 1'in devamı

	BİLİMSEL ADI	YÖRESEL ADLARI	Kaynaklar*
22	<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	Adi alıç, ak diken, akkız diken, alıç, deli alıç, delialıç, haliç, kırmızı alıç, kız elması, kızılalıç, kızılçık, kızılçık ağacı, kızılçık, kızılçığür, kızılçögür, kızıldimçevir, kızılçevir, kızılçörü, kızılçörü, kocalar yemişi, memişen, öküzgötü, yemişen	3, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 18, 19, 24, 25, 31, 32, 34-36, 39, 42, 46
23	<i>Crataegus orientalis</i> Pall. ex M.Bieb.	Alıç, ahlât, alıç toburcuğu, alıç topurcuu, dikenialıç, geyik diken, geyik elması, yemiş	3, 6, 16, 24, 31, 32
24	<i>Crataegus pentagyna</i> Waldst. & Kit. ex Willd.	Alıç	4
25	<i>Crataegus rhipidophylla</i> Gand.	Alıç	19
26	<i>Cupressus sempervirens</i> L.	Andız, kara servi, kara selvi, mezarlık selvisi, mezarlık servisi, selvi, servi, yılbaşı ağacı	4, 8, 10, 14, 19, 21, 22, 27, 28, 31-33, 41, 45
27	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Ayva	1, 4, 9, 10, 11, 14, 17-19, 20, 22-24, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 39, 45
28	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	İğde	4, 11, 14, 16, 19, 20, 22, 23, 25, 29, 31, 39, 42, 44-46
29	<i>Eriolobus trilobatus</i> (Labill. ex Poir.) M. Roem.	Dağ elması, keğ elması	19, 34
30	<i>Eucalyptus camaldulensis</i> Dehnh.	Galipnoz, gelendost, okalıptus, okalıptüs, ökalıptus, ökalıptus ağacı, sulfata	13, 17, 21, 26, 27, 28, 39, 45
31	<i>Ficus carica</i> L.	Babaincir, balart, deli incir, deli yemiş, erkek incir, erkekincir, incir, incir boğası, incirboğası, kabaincir, kabincir, yemiş, yemişen	4, 5, 9, 10, 12, 14, 16-24, 27, 28, 30-33, 36, 42-45
32	<i>Fraxinus ornus</i> L. subsp. <i>cilicica</i> (Lingelsh.) Yalt.	Boyalıkotu, işbudak, karadal, uçbudak	10
33	<i>Juglans regia</i> L.	Ceviz	3, 4, 6, 9, 10, 12-14, 16, 18, 19, 21-24, 26-28, 30-33, 35-37, 39, 42, 43, 45
34	<i>Juniperus communis</i> L.	Yağ ardıcı	38
35	<i>Juniperus drupacea</i> Labill.	Andız, andızçamı, ardıç, kalafat	4, 17, 22, 28, 33
36	<i>Juniperus excelsa</i> M.Bieb.	Boz ardıç, çom ardıç, kara ardıç, karaardıç, katran ağacı, küllü ardıç, sığın ardıç	4, 6, 9, 25, 46
37	<i>Juniperus foetidissima</i> Willd.	Ardıç, çom ardıç, dikenli ardıç, kara ardıç, kızıl ardıç, kokar ardıcı, kokar ardıç, kokulu ardıç, kozalı ardıç	3, 4, 6, 8, 9, 22, 25-28, 35, 45, 46
38	<i>Juniperus oxycedrus</i> L.	Andıç, andız, ardıç, ardıç diken, diken ardıcı, dikenli ardıç, gli gli, katran ardıcı, katran ardıcı, kızıl ardıç, kızılçık, kokulu ardıç	1, 3-10, 14, 16, 17, 19, 22, 24, 25, 27, 29-32, 36, 39, 42, 44, 46
39	<i>Juniperus phoenicea</i> L.	Ardıç, ardeş	17
40	<i>Liquidambar orientalis</i> Mill.	Amber kabuğu, günlük, günlük ağacı, günnük, günnük kabuğu, künnük, sığala, sığla, sığla ağacı	2, 4, 9, 17, 21, 22, 26, 28, 30, 33, 35, 42, 44, 45
41	<i>Malus sylvestris</i> (L.) Mill.	Alma, dağ elması, elma, geyik elması, key elması, keyce elması, keycik elması, kır elması, yabani elma, yoz elma	3, 4, 6, 16, 24, 28, 30, 45
42	<i>Morus alba</i> L.	Ak dut, akdut, beyaz dut, dut	4, 9, 14, 19, 20, 25, 27, 28, 30, 35, 45, 46
43	<i>Morus nigra</i> L.	Doğal dut, dut, ekşi dut, ekşi karadut, gara dut, kara dut, karadut, şam dutu	1, 4, 6, 9, 10, 14, 16, 19, 21, 25, 27, 28, 32-36, 39, 42-46
44	<i>Morus rubra</i> L.	Kırmızı dut	31
45	<i>Olea europaea</i> L.	Zeytin	4, 5, 10-13, 17-19, 21-23, 27, 28, 30-33, 35, 39, 41, 45, 47
46	<i>Olea europaea</i> L. var. <i>syvestris</i> (Miller) Lehr.	Delce zeytin, deli zeytin, delice, delice zeytin, yabani zeytin, zeytin keli	12, 17, 21, 33, 36

Çizelge 1'in devamı

	BİLİMSEL ADI	YÖRESEL ADLARI	Kaynaklar*
47	<i>Pinus brutia</i> Ten.	Akçam, çam, çam ağacı, kızıl çam, kızılçam, kızıl kabuklu çam, sarıçam	2,4,8-10, 14, 17-19, 21, 25-28, 30-32, 34-36, 42, 45, 46
48	<i>Pinus nigra</i> subsp. <i>pallasiana</i> (Lamb.) Holmboe	Akçam, çam, karaçam, katran çamı	4, 6, 8, 9, 11, 16, 19, 22, 24, 25, 27, 28, 30, 38, 46
49	<i>Pinus nigra</i> Arn. subsp. <i>pallasiana</i> (Lamb.) Holmboe var. <i>şeneriana</i> (Saatçioğlu) Yalt.	Fesleğen çamı, fesleğan çamı, topçamı	31
50	<i>Pinus pinea</i> L.	Fıstık çamı, fıstıkçamı, kühnar, künar, küner, küner çamı, künerçamı, küynar	4, 12, 14, 17-19, 27, 34, 39, 42-44
51	<i>Pistacia lentiscus</i> L.	Çerklemik, dat çalısı, ilki, ilkcik, işkonoz, kündük, küntük, sakız, sakız ağacı, sakızdınk, sakızlık, tatlı melengeç, tatlı menengeç	7, 13, 17, 18, 21, 22, 28, 40, 47
52	<i>Pistacia palaestina</i> Boiss.	Bediren, bedren, çetimek, çetlemik, çitlik, çitrak, çitemik, çitlembik, çitlembik, çitlenbik, melengeç, mellengeç, menengeç, menengiç, menengiç, meneviş, menengeç, sakız ağacı, şertlemik	4, 8, 9, 12, 17-19, 25, 34, 36, 46
53	<i>Pistacia terebinthus</i> L.	Çetemek, çitlik, çitlik ağacı, çirtlemek, çitemik, çitirmek, çitlembik, çitlenbik, künlük diken, melengeç, menengeç, menengiç, meneviş, meneviş, minimeç, yabani sakız	2, 7, 19, 22, 26-28, 32, 33, 35, 42-45
54	<i>Platanus orientalis</i> L.	Ak kavak, çınar, çınar ağacı, kavak	1, 4, 5, 8-11, 19, 25, 27, 28, 31-33, 35, 36, 39, 42, 44-46
55	<i>Populus alba</i> L.	Akkavak, beyaz kavak, kavak	19, 31, 35, 36
56	<i>Populus × canadensis</i> Moench	Kavak	35
57	<i>Populus nigra</i> L.	Selvi, zevli, kara kavak	4, 24, 25, 46
58	<i>Populus tremula</i> L.	Kavak, orman kavağı, telli kavak, titrek kavak, selvi	24, 28, 36, 44, 45
59	<i>Prunus amygdalus</i> Batsch	Acıbadem, acı badem, badem, çağla, payam	1, 4, 5, 13, 14, 17-21, 27, 28, 30, 31, 34, 39, 44
60	<i>Prunus argentea</i> (Lam.) Rehder	Acıbadem, acıpadem, acıpayam, keçibademi, keçi pademi, payam, yabani badem	8, 32
61	<i>Prunus armeniaca</i> L.	Kayısı, zerdali	4, 6, 14, 27, 28
62	<i>Prunus avium</i> (L.) L.	Ak kiraz, kara kiraz, kiraz, napolyonkirazı, sapı kısa kirazı, yabani kiraz	3, 4, 7, 10, 11, 14, 27-29, 31-33, 36, 42, 44, 45
63	<i>Prunus cerasifera</i> Ehrh.	Dağ eriği, deli erik, erik, yaban eriği, yabani erik	4, 6, 9, 16, 19, 24, 25, 31, 32, 46
64	<i>Prunus cerasus</i> L.	Vişne, yozvişne	1, 3, 4, 6, 16, 24, 28, 45
65	<i>Prunus cocomilia</i> Ten.	Çakal eriği, erik, yaban eriği	8, 19
66	<i>Prunus discolor</i> (Spach) C.K.Schneid.	Yaban bademi	19
67	<i>Prunus domestica</i> L.	Dağ eriği, erik kırmızı erik	3, 4, 19, 20, 25, 27, 46
68	<i>Prunus mahaleb</i> (L.) Miller	Aşı kirazı, delice, delicekiraz, delikiraz, idris, kuş kirazı, mahlep	10, 15, 32
69	<i>Prunus persica</i> (L.) Batsch	Şeftali	4, 27, 28
70	<i>Prunus webbii</i> (Spach) Fritsch	Çalı	5
71	<i>Pyrus communis</i> L.	Ahlat, amit, amut, armit, armut, badem, kızıl armut, payam, yerli armut	4, 11, 13, 19, 27, 28, 30, 37, 45
72	<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pall.	Adi armut, ahlat, ahlât, ahlat armutu, ahlaz armutu, alfad, alfat, alhat, boz armudu, boz armut, bozarmut, çöğür, çöğür armudu, çöğür armutu, dağ armutu, delce armut, deliarmut, eşek armudu, halaz armutu, halfat, ihlaz, kır armudu, kirahlata, taşçı armutu, taşlıca armut, taşlıca armutu, yaban armudu	1, 3, 4, 6, 8, 12, 16, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 32, 38, 46

Çizelge 1'in devamı

	BİLİMSEL ADI	YÖRESEL ADLARI	Kaynaklar*
73	<i>Pyrus spinosa</i> Forssk.	Ahlat, aklat, boz armut, covur armudu, çakal armutu, çöğür, çöğür armudu, deli armut, yaban armudu, yabani ahlat	9, 14, 17-19, 28, 34, 36, 39, 45
74	<i>Quercus aucheri</i> Jaub.&Spach	Boz pınar, boz pırnal, boz pıynar, kara pınar, pıynar, pıynar, pınar, piynar	2, 17, 27, 30
75	<i>Quercus cerris</i> L.	Çalı meşesi, dağ meşesi, deli azat meşesi, kızılmeşe, meşe, saçlı meşe, uzgur, uzgurt, uzgurt çalısı, uzgurt meşesi	4, 6, 16, 19, 23-25, 31, 32, 37, 46
76	<i>Quercus coccifera</i> L.	Azat peliti, bodur ağaç, çalı, dikenli pınar, dikenli pınar, kara çalı, karaçalı, kara pıynar, kermes meşesi, kızıl pınar, meşe, palamut, pelit, pıynar, pilit, pınar, piynar, piynar meşesi	4, 8, 9, 12, 14, 18, 19, 22, 25-28, 31, 32, 34, 35, 39, 43-47
77	<i>Quercus ilex</i> L.	Meşe, pınar	11, 36
78	<i>Quercus infectoria</i> G.Olivier	Çalı gubayı, gerçelik, mazı çalısı, mazı meşesi, meşe, meşe ağacı, meşe kozası, meşe yaprağı, palamut çalısı, pelit, saber, uzgur	1, 4-6, 25, 35, 37, 46
79	<i>Quercus ithaburensis</i> Decne subsp. <i>macrolepis</i> (Kotschy) Hedge & Yalt.	Azat, azatmeşesi, çakır meşesi, esas palamut, hakikipalamut, hakiki palamut, kabadal, meşe, palambirt, palamut, palamut ağacı, palamut meşesi, palamutmeşesi, pelit, uzgur	4-6, 8, 18, 19, 24, 31, 32, 39, 41,
80	<i>Quercus pubescens</i> Willd.	Maral çalısı, meşe, tüylü meşe	6, 11, 19, 25, 27, 30, 46
81	<i>Quercus trojana</i> Webb.	Pelit	9
82	<i>Quercus vulcanica</i> Boiss. & Heldr. ex Kotschy	Kasnak meşesi	3
83	<i>Salix alba</i> L.	Ak söğüt, aksöğüt, sorgun, sorkun, söğüt	4, 6, 9, 10, 14, 19, 31, 33, 35
84	<i>Salix babylonica</i> L.	Salkımsöğüt	22
85	<i>Salix caprea</i> L.	Sorkun	19
86	<i>Salix x fragilis</i> L.	Söğüt	28, 45
87	<i>Salix viminalis</i> L.	Sorkun	19
88	<i>Sorbus domestica</i> L.	Üvez	15
89	<i>Sorbus umbellata</i> (Desf.) Fritsch	Geyik elması	24
90	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	Ihlamur	10, 20, 25
91	<i>Tilia rubra</i> DC.	Ihlamur	1, 16, 24, 28, 34, 42, 45
92	<i>Tilia tomentosa</i> Moench	Ihlamur, ihlamur ağacı	9, 27, 31, 36
93	<i>Ulmus canescens</i> Melville	Gargeç, kara ağaç, karağaç, kara geviç, kargıç	4, 19
94	<i>Ulmus glabra</i> Huds.	Karaağaç	24
95	<i>Ulmus minor</i> Mill.	Karaağaç	16, 22, 33
96	<i>Zizyphus jujuba</i> Mill.	Günnap, honnap, hünnabi, hünnap, indap, mahlep, yabani iğde	4, 15, 19, 33, 44

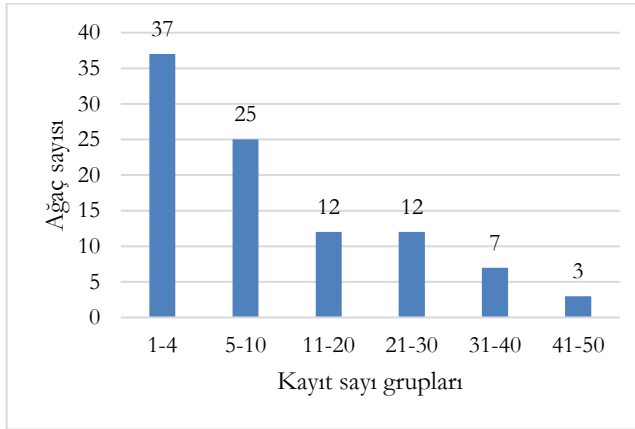
*(1) Abakay, 2019; (2) Akan ve ark., 2018; (3) Akçiçek ve Vural, 2003; (4) Akkavak Zurnacı, 2019; (5) Akyol ve Altan, 2013; (6) An ve ark., 2015; (7) Aslan ve ark., 2007; (8) Batkan, 2019; (9) Bulut ve ark., 2017; (10) Bulut ve Tuzlacı, 2013; (11) Cesur ve Yüksel, 2018; (12) Çilden, 2011; (13) Çubukçu ve ark., 1994; (14) Deniz ve ark., 2010; (15) Durmuşkahya ve Öztürk, 2013; (16) Eroğlu Erik, 2019; (17) Ertuğ, 2004b; (18) Ertuğ, 2004c; (19) Ertuğ ve ark., 2004; (20) Güler ve ark., 2015; (21) Gürdal ve Kültür, 2013; (22) Honda ve ark., 1996; (23) Kahraman ve Tatlı, 2004; (24) Kargioğlu ve ark., 2008; (25) Kargioğlu ve ark., 2010; (26) Kazan, 2007; (27) Keskin, 2019; (28) Kınçal, 2018; (29) Mert ve ark., 1993; (30) Sağiroğlu ve ark., 2013; (31) Sargın ve ark., 2013; (32) Sargın ve ark., 2015; (33) Sarı ve ark., 2010; (34) Satıl ve ark., 2008; (35) Sayar ve ark., 1995; (36) Şahin 2019; (37) Şenol ve ark., 2005; (38) Tavas, 2019; (39) Tuzlacı ve Sadıkoğlu, 2007; (40) Tuzlacı, 2004a; (41) Tuzlacı, 2004b; (42) Ugulu ve ark., 2009; (43) Ugulu, 2011; (44) Uğurlu ve Seçmen, 2008; (45) Uysal, 2008; (46) Vural, 2008; (47) Yılmaz, 2019.

Ege Bölgesinde 390 yöresel ağaç adınının 1162 kayıt altında toplandığı belirlenmiştir. Ağaç adlarının kayıtlarda kullanım sıklıkları altı grup olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 1). En fazla kayıt sayısına sahip

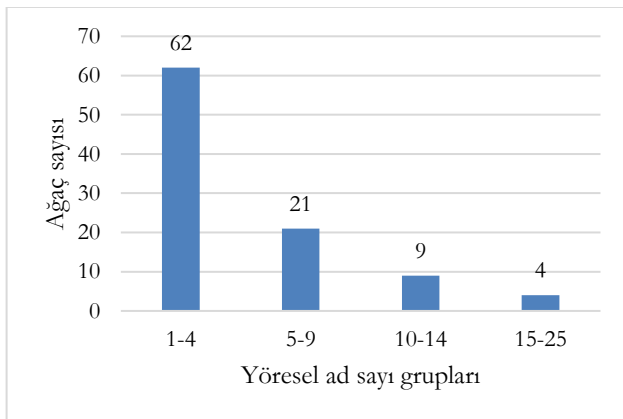
üç tür olduğu belirlenmiştir. Bu türlerden *ahlat* ve *yaban armudu* isimleri ile adlandırılan *Pyrus elaeagnifolia türünün* 50 kayıt sayısı olduğu tespit edilmiştir. Bunu 44 kayıt sayısı ile yaygın olarak *incir* ve *yemiş* adları ile bilinen hem doğal

hem de kültür bitkisi olan *Ficus carica* ve 43 kayıt sayısı ile daha çok alç ismi ile tanınan *Crataegus monogyna* türleri izlemektedir. Kayıt sayısı 1-4 arasında olan ağaç takson sayısının ise 37 olduğu belirlenmiştir.

Bölgede ağaç türlerinin çoğunun farklı yöresel adlar ile adlandırıldığı görülmektedir. Kullanılan yöresel ad sayıları 1-4, 5-9, 10-14, ve 15-25 olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplardan 1-4 arasında yöresel adı olan ağaç takson sayısı 62 olarak saptanmıştır (Şekil 2). Söz konusu grup içinde 33 ağaç tek bitkiydi (fitonim) ile kayıtlıdır. Özellikle meyvelerinden yararlanan ve çok eski dönemlerden bu yana kullanımı bilinen; *ceviz*, *ayna*, *keşane*, *iğde*, *zeytin*, *şeftali* ve *ıhlamur* gibi türlerin Ege Bölgesinde bu adlar dışında farklı adlar ile adlandırılmadığı görülmüştür. Ege Bölgesinde en fazla yöresel ad verilen ağaçlar sırasıyla; *Pyrus elaeagnifolia* (25 ad), *Crataegus monogyna* (22 ad), *Quercus coccifera* (18 ad) ve *Pistacia terebinthus* (16 ad) türleridir (Şekil 2).

Şekil 1. Ege Bölgesinde ağaç türlerinin yöresel ad kayıt sayıları.

Şekil 2. Ege Bölgesinde ağaç türlerine verilen yöresel ad sayıları.

Kültüre alınarak yetiştirilmekte olan ve doğada bulunan ağaçların adlandırılmasında farklı bir yaklaşım

olduğu görülmektedir. *Zeytin ağacı* (*Olea europaea*) bu özellikte bir türdür. Bu ağaç için doğal olanlarının adlandırılmasında *delice*, *delice zeytin* ve *yabani zeytin* gibi adlar kullanılmaktadır. Aynı şekilde adlandırmadaki bu farklılık *incir* (*Ficus carica*), *elma* (*Malus sylvestris*), *kiraz* (*Prunus avium*), *vişne* (*Prunus cerasus*), *erik* (*Prunus cerasifera*), *mahlep* (*Prunus mahaleb*) ve *armut* (*Pyrus spinosa*) ağaçlarının adlandırılmasında da bulunmaktadır. Ağaçların doğal olduğu; deli, delice, delce, yabani, yaban, yoz, dağ ve kır isimleri ile tamlama şeklinde kullanılarak belirtilmektedir (Çizelge 1). Ama incelenen kaynakların bir kısmında bu türler doğal veya kültür bitkisi ayrımı yapılarak listelenmiştir (Uğurlu ve Seçmen, 2008; Sargın ve ark., 2013).

Egzotik olarak bilinen Türkiye’de doğal yayılışı bulunmayıp dışarıdan ülkeye getirilen ağaç türlerinin Ege Bölgesinde adlandırma kayıtlarının olduğu belirlenmiştir. Özellikle çok eski tarihlerden bugüne bölgede park, bahçe ve kent içi yol ağaçlandırmalarında kullanılan *Aesculus hippocastanum* türü sadece “*at keşanesi?*” adı ile bilinmektedir (Ugulu ve ark., 2009; Deniz ve ark., 2010; Sarı ve ark., 2010). Bu bitkiyi botanik kaynaklarında da aynı şekilde geçmektedir. Bu türün tek isim ile adlandırılması türün doğal yayılış göstermemesi ve tür ile sonradan tanışıklığın önemli bir göstergesidir. Bununla birlikte temel botanik kaynaklarında okalıptus olarak geçen *Eucalyptus camaldulensis* türü bölgede birden fazla isim ile adlandırılmaktadır. Bu adlar içinde “*sulfata*” adı bitkinin tıbbi kullanımına yönelik bir adlandırmadır (Uysal, 2008; Kazan, 2007; Gürdal ve Kültür, 2013; Kıncal, 2018). Ayrıca “*galipitoz*” adının da bitkinin bilimsel adının okunuşu olduğu düşünülmektedir. Bu kullanıma benzer bir adlandırma aynı bitki için Kahramanmaraş’ta “*garipitoz*” olarak geçmekte ve kökeninin “*okalıptus*” olduğu belirtilmiştir (Tuzlacı, 2011).

Bölgede bazı ağaç adı kullanımlarında aynı türe farklı adlar verildiği gibi farklı türlerin de aynı yöresel ad ile anıldığı belirlenmiştir. Bu ortak adlardan “*çitlenbik/çitlembik*,” adı *Celtis australis* (Satıl ve ark., 2008; Vural, 2008; Ugulu ve ark., 2009; Kargıoğlu ve ark., 2010; Çilden, 2011; Sargın ve ark., 2013; Sargın ve ark., 2015; Cesur ve Yüksel, 2018) ve *Pistacia terebinthus* (Ertuğ ve ark., 2004; Ugulu, 2011; Sargın ve ark., 2015; Bulut ve ark., 2017) türleri için kullanılmıştır. “*Kızılçak*” adının ise *Cornus mas* (Sarı ve ark., 2010; Bulut ve Tuzlacı, 2013; Güler ve ark., 2015), *Crataegus monogyna* (Tuzlacı ve Sadıkoğlu, 2007; Kargıoğlu ve ark., 2008; Çilden, 2011; Sargın ve ark., 2013; Sargın ve ark., 2015; Akkavak Zurnacı, 2019; Eroğlu Erik, 2019), *Juniperus oxycedrus* (Bulut ve ark., 2017) türleri için kullanıldığı tespit edilmiştir (Çizelge 1). Ayrıca yaygın olarak kızılçam olarak bilinen *Pinus brutia* ve *karaçam* adı ile tanınan *Pinus nigra* subsp. *pallasiana* türleri bölgede *akçam* olarak ortak

bir ad ile de adlandırılmaktadır (Vural, 2008; Kargioğlu ve ark., 2010; Bulut ve Tuzlacı, 2013; Sağıroğlu ve ark., 2013; Bulut ve ark., 2017; Akan ve ark., 2018; Akkavak Zurnacı, 2019; Batkan, 2019).

Ege Bölgesinde birden fazla tür ile yayılış gösteren; *Crataegus*, *Juniperus*, *Quercus*, *Pinus* ve *Tilia* cinslerinin bazı çalışmalarda tür tespiti yapılmadan sadece cins adı altında yer aldığı belirlenmiştir. Bu cinsler içinde sırasıyla; *alıç*, *ardıç*, *meşe*, *çam* ve *ıhlamur* bitkiadları verildiği tespit edilmiştir (Satıl ve ark., 2008; Sarı ve ark., 2010; Çilden, 2011). Bu bilgiler bölgede bazı ağaç cinslerinde tür ayrımı gözetmeksizin doğrudan bütün türleri kapsayacak şekilde bitkiadlarının cinse verildiğini göstermektedir.

Bazı hayvan isimlerinin de adlandırmalarda kullanıldığı görülmüştür. Bu isimlerden biri olan geyik “*geyik dikenî*” ve “*geyik elması*” adlarında kullanılmaktadır (Çizelge 1). Bu adların *Crataegus orientalis*, *Malus sylvestris* ve *Sorbus umbellata* türleri için verildiği belirlenmiştir (Akçiçek ve Vural, 2003; Kargioğlu ve ark., 2008; Akkavak Zurnacı, 2019; Eroğlu Erik, 2019). Geyik ile ilgili Türkçe terimler üzerine yapılan çalışmalarda, anlam daralması sonucu genellikle yabancı olan her şeye “keyik” denildiği bildirilmiştir (Atmaca, 2012; Beşkardeş ve ark., 2014). Çalışmamıza konu olan kaynaklar arasında Denizli’de Akkavak Zurnacı (2019) tarafından yapılan tez çalışmasının kayıtlarına göre bitki adlandırılmasında “keyik” teriminin elma ağacının yabancı türü (*Malus sylvestris*) için “*geyik elması*” ile birlikte “*key elması*, *keycik elması* ve *keyce elması*” şeklinde kullanıldığı belirlenmiştir.

İncelenen bir çalışmada bitkilerin adları için “yerel ad” ve “diğer adlar” başlığı açılmıştır. Burada yerel adın; bölge halkı tarafından kullanılan adı, diğer adın ise; yaygın olarak kullanılan ve kaynak kitaplarda bulunan adları ifade ettiği açıklanmaktadır (Ertuğ ve ark., 2004:23). Ertuğ ve ark. (2004) bu yaklaşımları ile yöresel ad ile kaynaklarda geçen bitki adlarının birbirine karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte “*Türkiye Bitki Adları Listesi (Damarlı Bitkiler)*” adlı çalışmada geleneksel ad verme kültürü ve adbilimin ilkelerinin görmezlikten gelinerek her bir takson için tek bir isim belirlenmesi yönünde bir yaklaşım tercih edilmiştir (Güner ve ark., 2012). Bitkilere Türkçe ad belirleme çalışmaları sonucunda sınırlı sayıdaki bilim insanları tarafından belirlenen ve “*Türkiye Bitki Adları Listesi (Damarlı Bitkiler)*” adlı eserde yer alan Türkçe bitki adlarının bazılarında halk tarafından verilen yöresel ad ile bitki arasındaki anlamsal ilişkinin yansıtılmadığı ve belirsizleştiği tespit edilmiştir (Sevgi ve Akkemik, 2014a:50-67).

Yöresel bitki adlarından birinin seçilerek “Türkçe bitki adı” olarak kabul edilmesi yani bitki

adlarının tekleştirilmesi insanlar arasındaki kültürel iletişimi aksatacak, bu alanda adlandırma kültürünün nesilden nesile aktarımına engel olacaktır. Şahin (2016)’da belirtildiği üzere bu durum “*tam bir kargaşaya, dil anarşisine, edebiyat ve kültürde de büyük bir tahribata yol açacaktır*”. “Halk derlemesinden atama” şeklinde verilen isimler söz konusu olumsuz etkiyi daha da arttırmaktadır. Aynı zamanda bu yaklaşımın bilgi kaynağının belirsizliği gibi önemli bir yöntem sorunu içerdiği düşünülmektedir. Oysa adlandırmadaki bu çeşitliliğin korunmasının daha da değerli bir yaklaşım olduğunu çeşitli çalışmalar ortaya koymaktadır (Sevgi ve Akkemik, 2014a; Sevgi ve Akkemik, 2014b; Şahin, 2016; Sevgi ve ark., 2018).

4. Sonuçlar

Yöresel bitki adları Türkiye’de bulunan bitki tür sayısından çok daha fazladır (Önler, 2004:273). Çalışmamızda Ege Bölgesinde geleneksel kullanımı olan 23 familyaya ait 96 ağaç taksonuna 390 farklı bitkiadı (fitonim) verildiği belirlenmiştir. Dolayısıyla Ege Bölgesinde ağaç türleri örneğinde de görüldüğü üzere geleneksel ağaç bilgisinin parçası olan ağaç adları zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu kültürün korunması en başta bilim insanlarına düşmektedir. Etnobotanik çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılan bitkiadlarının ve bu adlar ile ilgili sorunların farklı uzmanlık alanları (dil, tarih, kültür gibi) tarafından da irdelenmesi oldukça önemlidir. Üstelik bitkilerin yöresel adlarının belirlenmesi çalışmalarında farklı disiplinlerdeki araştırmacıların birlikte çalışmalarından elde edilen bilgi birikimi daha detaylı ve daha kabul gören nitelikte olacaktır. Geleneksel bitki kullanımı ve buna bağlı olarak verilen bitkiadları konusunda türün bilimsel bitki adı ile eşleştirilmesi gerekliliği dikkate alınmalıdır.

Kaynaklar

- Abakay, K., 2019. Sandıklı’da (Afyonkarahisar) yetişen doğal bitkilerin halk tarafından geleneksel kullanımı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Moleküler Biyoloji ve Genetik Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 159 sayfa.
- Akan, H., Öz, A., Pekmez, H., 2018. Ortaca (Muğla) yöresinde halk arasında kullanılan bazı bitkiler. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(9): 1168-1174.
- Akçiçek, E., Vural, Ö., 2003. Kumalar Dağı (Afyon) ve çevresindeki bazı bitkilerin yöresel adları ve

- etnobotanik kullanımları. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 10(2): 151-162.
- Akkavak Zurnacı, Y., 2019. Denizli ilinin bazı ilçelerinin etnobotanik özellikleri üzerine bir araştırma. Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 234 sayfa, Denizli.
- Akkemik, Ü., (Ed.) 2020. *Türkiye'nin Bütün Ağaçları ve Çaluları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1364 sayfa, İstanbul.
- Akkemik, Ü., Sevgi, O., Yılmaz, H., Sevgi, E. Yılmaz, Y., 2019. Herdem yeşil meşelerin Türkçe adları üzerine bir değerlendirme. *Avrasya Terim Dergisi*, 7(1): 26-33.
- Akyol, Y., Altan, Y., 2013. Ethnobotanical studies in the Maldan village (Province Manisa, Turkey). *Marmara Pharmaceutical Journal*, 17: 21-25.
- Alkayış, M.F., 2007. Türkiye Türkçesinde bitki adları. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora tezi, 629 sayfa, Kayseri.
- Altundağ Çakır, E., 2017. A comprehensive review on ethnomedicinal utilization of gymnosperms in Turkey. *Eurasian Journal of Forest Science*, 57(1): 35-47.
- Altundağ, E., Özhatay, N., 2009. Local names of some useful plants from Iğdır province (East Anatolia). *Journal of Pharmacy of Istanbul University*, 40: 101-115.
- Arı, S., Temel, M., Kargioğlu, M., Konuk, M., 2015. Ethnobotanical survey of plants used in Afyonkarahisar-Turkey. *Journal of Ebnobiology and Ethnomedicine*, 11(1): 1-15.
- Aslan, A., Mat, A., Özhatay, N., Sarıyar, G., 2007. A Contribution to traditional medicine in West Anatolia. *İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 39: 73-83.
- Atmaca, E., 2012. Eski Oğuz Türkçesinden günümüz Türkiye Türkçesine kadar özelleşme yoluyla anlam daralmasına uğrayan kelimeler. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Türkic*, 7(2): 129-143.
- Batkan, E.S., 2019. Çardak (Denizli) yöresinde etnobotanik bir çalışma. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 134 sayfa, Isparta.
- Baytop, T., 2007. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu, Üçüncü baskı, Ankara.
- Beşkardeş, V., Uslu, Y.B., Uslu, B., 2014. Geyik ile ilgili terimler üzerine düşünceler. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(1): 17-24.
- Bulut, G., Tuzlacı, E., 2013. An Ethnobotanical study of medicinal plants in Turgutlu (Manisa-Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*, 149(3): 633-647.
- Bulut, G., Haznedaroğlu, M. Z., Doğan, A., Koyu, H., Tuzlacı, E., 2017. An ethnobotanical study of medicinal plants in Acipayam (Denizli-Turkey). *Journal of Herbal Medicine*, 10: 64-81.
- Cesur, H., Yüksel, S., 2018. İzmir ili Kiraz, Beydağ ve Ödemiş ilçeleri tıbbi bitkileri. *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, 4(15): 1609-1614.
- Çilden, E., 2011. Paşayaylası (Aydın) florası ve etnobotanik özellikleri. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 173 sayfa, Ankara.
- Çubukçu, B., Atay, M., Sarıyar, G., Özhatay, N., 1994. Aydın ili halk ilaçları. *Geleneksel ve Folklorik Droglar Dergisi*, 1(1): 1-60.
- Davis, P.H. (Ed.), 1965-1985. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol.1-9. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Davis, P.H., Mill, R.R., Tan, K. (Eds.), 1988. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol.10 (Supp. I), Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Deniz, L., Serteser, A., Kargioğlu, M., 2010. Uşak Üniversitesi ve yakın çevresindeki bazı bitkilerin mahalli adları ve etnobotanik özellikleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1: 57-72.
- Doğan, A., Tuzlacı, E., 2015. Tunceli'nin bazı yöresel bitki adları. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(2): 23-33.
- Durmuşkahya, C., Öztürk, M., 2013. Ethnobotanical survey of medicinal plants used for the treatment of diabetes in Manisa, Turkey. *Sains Malaysiana*, 42(10): 1431-1438.
- Eroğlu Erik, A., 2019. Afyonkarahisar ilinde etnobotanik bir çalışma. Yeditepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Fitoterapi Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 227 sayfa, İstanbul.

- Ertuğ, F., 2004a. Etnobotanik çalışmaları ve Türkiye’de yeni açılımlar. *Kebikeç (İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi)*, 18: 181-187.
- Ertuğ, F., 2004b. Bodrum yöresinde halk tıbbında yararlanılan bitkiler. KHC Başer ve N. Kırimer (Eds.), 14. *Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı* (29–31 Mayıs, 2002, Eskişehir) Bildiri Kitabı, 76-93.
- Ertuğ, F., 2004c. Wild edible plants of the Bodrum area (Muğla, Turkey). *Turkish Journal of Botany*, 28(1-2): 161-174.
- Ertuğ, F., 2014. Etnobotanik, Şu eserde: Güner, A. ve Ekim, T., (Ed). *Resimli Türkiye Florası*. Cilt 1, Ali Nihat Gökyiğit Vakfı, Flora Araştırmaları Derneği ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Yayını, İstanbul.
- Ertuğ, F., Tümen, G., Çelik, A., Dirmenci, T., 2004. Buldan (Denizli) etnobotanik envanter çalışması”. Tübitak Proje numarası: SBB-3031, Projesi Raporu, 234 sayfa.
- Güler, B., Kümüştekin, G., Uğurlu, E., 2015. Contribution to the traditional uses of medicinal plants of Turgutlu (Manisa–Turkey). *Journal of Ethnopharmacology*, 176: 102-108.
- Gümüştam, G., 2010. Eski Anadolu Türkçesinde eczacılık terimleri ve bu terimlerin tıp, botanik, zooloji, madencilik, kimya terimleriyle ilişkileri. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(2): 1032-1087.
- Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. (Eds.), 2000. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol 11 (Supp. II), Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Güner, A. (Baş Editör), 2012. *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. ANG Vakfı/Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, İstanbul.
- Güner, A., Akyıldırım, B., Alkayış, M. F. Çingay B., Kanoğlu, S.S., Özkan, A.M., Öztekin, M., Tuğ, G.N., 2012. Türkçe Bitki Adları. Şu eserde: Güner, A., Aslan, S. Ekim, T. Vural, M. ve Babaç, M.T. (Edlr.). *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yayınları Flora Dizisi 1, İstanbul.
- Güner, A., Gençler Özkan, A., Akyıldırım, B., Çingay, B., Tuğ, G., Alkayış, M., Öztekin, M., Kanoğlu, S., 2014. Editöre Mektup; Orhan Sevgi ve Ünal Akkemik’in “Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)” Adlı Eserin Bilgi Kaynağı ve Terim Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme” (Avrasya Terim Dergisi 2/1, 50-67, 2014) Adlı Makalesi Üzerine. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(2): 1-5.
- Gürdal, B., Kültür, Ş., 2013. An Ethnobotanical study of medicinal plants in Marmaris (Muğla, Turkey)”. *Journal of Ethnopharmacology*, 146(1): 113-126.
- Honda, G., Yeşilada, E., Tabata, M., Sezik, E., Fujita, T., Takeda, Y., Takaishi, Y., Tanaka, T., 1996. Traditional medicine in Turkey VI. Folk medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın provinces. *Journal of Ethnopharmacology*, 53(2): 75-87.
- Kahraman, A., Tatlı, A., 2004. Umurbaba dağı (Eşme-Uşak) ve çevresindeki bazı bitkilerin mahalli adları ve etnobotanik özellikleri”. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 11(2): 147-154.
- Kargioğlu, M., Cenkcı, S., Serteser, A., Evliyaoğlu, N., Konuk, M., Kök, M. Ş., Bağcı, Y., 2008. An ethnobotanical survey of Inner-West Anatolia, Turkey. *Human Ecology*, 36(5): 763-777.
- Kargioğlu, M., Cenkcı, S., Serteser, A., Konuk, M., Vural, G., 2010. Traditional uses of wild plants in the Middle Aegean Region of Turkey. *Human Ecology*, 38(3): 429-450.
- Kazan, D., 2007. Ortaca (Muğla) ilçesinin etnobotaniği. Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 159 sayfa, Muğla.
- Keskin, M., 2019. Yatağan (Muğla) ve çevresindeki tıbbi ve ekonomik bitkiler. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, 279 sayfa, Muğla.
- Kıncal, S., 2018. Ula (Muğla) ilçesinin etnobotanik özellikleri. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 205 sayfa, Muğla.
- Kızılarşlan, Ç., Özhatay, N., 2009. Local names of some plants from the South Part of Izmit (Northwest Turkey). *Journal of Pharmacy of Istanbul University*, 40: 37-46.

- Kızılarlan, Ç., Sevgi E., 2013. Ethnobotanical uses of genus *Pinus* L. (Pinaceae) in Turkey. *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 12(2): 209-220.
- Köysal, A., Altundağ, E., 2020. Gölyaka ilçesinde (Düzce) yerel halk tarafından kullanılan bitkilerin yöresel isimleri. *Avrasya Terim Dergisi*, 8(2): 70-78.
- Küçükler, P., Yıldız, Y., 2016. Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar'daki (1b-150a) bitki adları üzerine bir inceleme. *International Journal of Social Science*, 44: 13-32.
- Küçükler, P., 2010. Lügat-i Mukilât-ı Eczâ'da Türkçe bitki adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3-11.
- Mert, H. H., Başlar, S., Doğan, Y., 1993. İzmir yöresinin bazı tıbbi bitkileri ve kullanımları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2: 73-77.
- Okan, T., Köse, C., Aksoy, E., Köse, N., Wall, J., 2017. Türkiye'de kestane (*Castanea sativa* Mill.) ve kullanımı üzerine geleneksel terimler. *Avrasya Terim Dergisi*, 5(1): 19-27.
- Oturakçı, N., 2012. Divanü Lûgati't-Türk'teki botanik terimlerinin Kazakça ve Türkçedeki görünüşleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 4(13): 195-212.
- Önler, Z., 2004. XIV.-XV. Yüzyıl tıp metinlerinde Türkçe bitki adları. *Kebikeç (İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi)*, 18: 273-301.
- Plants of the World Online, 2022. <https://powo.science.kew.org/> (Erişim Tarihi: 19.12.2022).
- Sağiroğlu, M., Dalgıç, S., Toksoy, S., 2013. Medicinal plants used in Dalaman (Muğla). *Turkey. Journal of Medicinal Plants Research*, 7(28): 2053-2066.
- Sargın, S. A., Akçicek, E., Selvi, S., 2013. An ethnobotanical study of medicinal plants used by the local people of Alaşehir (Manisa) in Turkey. *Journal of Ethnopharmacology*, 150(3): 860-874.
- Sargın, S. A., Selvi, S., López, V., 2015. Ethnomedicinal plants of Sarigöl district (Manisa), Turkey. *Journal of Ethnopharmacology*, 171: 64-84.
- Sarı, A. O., Bilgin, O., Bilgiç, A., Nedret, Tort, N., Güvensen, A., Şenol, S. G., 2010. Ege ve Güney Marmara Bölgelerinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 20(2): 1-21.
- Satıl, F., Akçicek, E., Selvi, S., 2008. Madra Dağı (Balıkesir/İzmir) ve çevresinde etnobotanik bir çalışma. *Research Journal of Biology Sciences*, 1(1): 31-36.
- Sayar, A., Güvensen, A., Özdemir, F., Öztürk, M., 1995. Muğla (Türkiye) ilindeki bazı türlerin etnobotanik özellikleri. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 2(1): 151-160.
- Sevgi, E., Kızılarlan Hançer, Ç., Akkaya, M., Altundağ Çakır, E., 2018. Biga'da (Çanakkale) geleneksel kullanımı olan bitkilerin yöresel adları ve adlandırma yaklaşımları. *Avrasya Terim Dergisi*, 6(1): 35-47.
- Sevgi, E., Kızılarlan, Ç., 2013. Bir İsim Çok Bitki-Mayasıl Otu. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(1): 17- 29.
- Sevgi, O., 2015. Yerli Ormancılık Terimleri Çalışması. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(2): 34-57.
- Sevgi, O., Akkemik, Ü., 2014a. Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler) Adlı Eserin Bilgi Kaynağı ve Terim Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(1): 50-67.
- Sevgi, O., Akkemik, Ü., 2014b, Orhan Sevgi ve Ünal Akkemik'in "Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)" Adlı Eserin Bilgi Kaynağı ve Terim Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme" Adlı Makaleye İlişkin Prof. Dr. Adil Güner'in Editöre Mektuba İlişkin Yazarların Yanıtı. *Avrasya Terim Dergisi*, 2(2): 6-10.
- Şahin, B., 2019. Kemalpaşa (İzmir) kırsalında etnobotanik. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 123 sayfa, İzmir.
- Şahin, H., 2007. Câmî'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri. *Turkish Studies*, 2(2): 570-602.
- Şahin, İ., 2015. *Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şahin, İ., 2016. Filoloji ve botanik alanlarının kavşağında yerel fitonimler (bitkiadları) meselesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56: 775-791.
- Şenkardeş, İ., Tuzlacı, E., 2016. Nevşehir'in güney ilçelerindeki bitkilerin yöresel adları. *Avrasya Terim Dergisi*, 4(1): 29-39.

- Şenol, S. G., Seçmen, Ö., Uğurlu, E., 2006. Some ethnobotanical uses in the rural areas of Ödemiş, Tire, Kiraz (İzmir–Turkey). In *Proceedings of the Fourth International Congress of Ethnobotany* (ICEB 2005), Ed., F. Ertuğ, 605-608.
- Tavas, S., 2019. Emet (Kütahya) yöresinde etnobotanik bir çalışma. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 51 sayfa, Isparta.
- The Catalogue of Life, 2020. <https://www.catalogueoflife.org> (Erişim Tarihi: 12 /04/ 2021).
- The Plantlist, 2021. <http://www.theplantlist.org> (Erişim Tarihi: 20 /02/ 2020).
- Tuzlacı, E., 2004a. Baba Dağı (Muğla) florası ve Fethiye yöresinde halkın yararlandığı bitkiler hakkında bir ön araştırma. KHC Başer ve N. Kırimer (Eds.), *14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri /Toplantısı* (29–31 Mayıs, 2002, Eskişehir) Bildiri Kitabı, Eskişehir, 417-426.
- Tuzlacı, E., 2004b. Datça yarımadası (Muğla) florası ve bu yörede halkın yararlandığı bitkiler. KHC Başer ve N. Kırimer (Eds.), *14. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı* (29-31 Mayıs 2002, Eskişehir) Bildiri Kitabı, 394-417.
- Tuzlacı, E., Sadıkoğlu, E., 2007. Turkish folk medicinal plants, Part VI: Koçarlı (Aydın). *İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 39: 25-37.
- Tuzlacı, E., 2011. *Türkiye Bitkileri Sözlüğü* (Genişletilmiş 2. Baskı). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ugulu, I., 2011. Traditional ethnobotanical knowledge about medicinal plants used for external therapies in Alasehir, Turkey. *International Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 1(2): 101-106.
- Ugulu, I., Baslar, S., Yorek, N., Dogan, Y., 2009. The investigation and quantitative ethnobotanical evaluation of medicinal plants used around Izmir province, Turkey. *Journal of Medicinal Plants Research*, 3(5): 345-367.
- Uğurlu, E., Seçmen, O., 2008. Medicinal plants popularly used in the villages of Yunt Mountain (Manisa-Turkey). *Fitoterapia*, 79(2): 126-131.
- Uysal, G., 2008. Köyceğiz (Muğla) ilçesinin etnobotaniği. Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 224 sayfa, Muğla.
- Vural, G., 2008. Honaz Dağı ve çevresi'ndeki bazı doğal bitkilerin etnobotanik özellikleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, 158 sayfa.
- Yener, Ş. D., 2022. *Juglans regia* L. bitkisinin Türkiye'deki yöresel isimleri üzerine bir araştırma. *Avrasya Terim Dergisi*, 10 (1): 7-19.
- Yıldırım, Ş., 2004. Etnobotanik ve Türk etnobotaniği. *Kebikeç (İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi)*, 17: 175-193.
- Yılmaz, D., 2019. Datça yarımadası (Muğla)'nın etnobotanik özellikleri. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi, 91 sayfa, Trabzon.